

MASTEROPPGAVE I UNDERSØKENDE JOURNALISTIKK

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Våren 2023

Kaspar Knudsen

UNIVERSITETET I BERGEN

Innhold masteroppgave

1. Praktisk prosjekt: *Hva skjedde med pappa? (Pilot/kortdokumentar).*

Varighet: 13 min.

Lenke til piloten er vedlagt i eget dokument.

2. Metoderappport: *Hva skjedde med pappa? Mysteriet i Alicante.*

3. Teorioppgave: *Innsyn som metode i undersøkende journalistikk.*

Oppgavestruktur

Denne masteroppgaven består av tre deler: en pilot/kortdokumentar om et praktisk graveprosjekt, en metoderapport og en teoretisk oppgave. I graveprosjektet mitt har jeg undersøkt en forsvinnings sak som skjedde i Spania i 1992. Da jeg jaktet på gode graveidéer til masteren, kom jeg over denne saken. I metoderapporten "Hva skjedde med pappa? Mysteriet i Alicante" begrunner jeg prosjektvalget og beskriver arbeidsprosessen inngående. I rapporten reflekterer jeg også over noen spesielle utfordringer i prosjektet. Den teoretiske oppgaven handler om innsyn som metode i undersøkende journalistikk. Jeg valgte dette temaet, fordi innsyn er et felt jeg ønsker å lære mer om og utvikle meg på.

I arbeidet med det praktiske graveprosjektet har jeg hele veien hatt et mål om å få publisert saken som en podkast eller radiodokumentar. I løpet av studiet har jeg hatt møter og dialog med flere aktører, deriblant Aftenposten og Svarttrost Produksjoner. I en tidlig fase av prosjektet viste det seg vanskelig å inngå en publiseringsavtale. Nå som et betydelig gravearbeid og en pilot foreligger, vil jeg jobbe videre mot en publisering i etterkant av masterleveringen.

Takk

Per Christian Magnus og Lars Arve Røssland har vært mine veiledere i masterarbeidet. Takk til dere begge for gode faglige råd og samtaler. Takk til mine medstudenter på Senter for undersøkende journalistikk ved UiB. Theodor Langston og Karoline Johannessen Litland må nevnes spesielt: Takk for samholdet, drøsen og sparringen. Takk til alle velvillige kilder som har stilt opp, i særklasse Victoria Abelsen. Kamerat og BA-journalist, Sindre Wiik: Takk for gjennomlesninger og uttalige samtaler om dette graveprosjektet. Til slutt også en takk til min samboer Amanda Vassenden for kjærighet og tålmodighet.

*Bergen, 1. juni 2023
Kaspar Knudsen*

Hva skjedde med pappa?

Mysteriet i Alicante

Metoderapport

Innhold

1. Innledning.....	s. 6
2. Research-hypoteser.....	s. 7
3. Idéutvikling.....	s. 8
4. Målsetting.....	s. 10
5. Avklaringer og fortellergrep.....	s. 10
6. Arbeidsmetoder.....	s. 11
7. Gravingen begynner.....	s. 14
8. Første reportasjereise: Oslo	s. 15
9. Kontakt med spansk advokat.....	s. 17
10. Samarbeid med spanske journalister.....	s. 18
11. Avreise til Altea.....	s. 20
11.1 Tipset om "Black Cobra".....	s. 21
11.2 Vi oppsøker Guardia Civil og Policia Nacional.....	s. 22
12. Organisering av nøkkelinformasjon; Miro.....	s. 24
13. Kontakt med krimjournalist Paul Vugt og "Black Cobra`s" advokat.....	s. 25
14. Undersøkelser i Amsterdam.....	s. 26
15. Victorias roller: kilde, samarbeidspartner og venn?.....	s. 27
16. Lukkede kilder.....	s. 31
17. Avslutning.....	s. 37
18. Kildeliste.....	s. 39
Teorioppgave: Innsyn som metode i undersøkende journalistikk.....	s. 41

1. Innledning

Før jeg startet på dette prosjektet var jeg innom flere ulike ideer til saker jeg ville undersøke i mastergraden. Da jeg tidlig i andre semester, i slutten av januar 2021, kom over denne historien, ble jeg spesielt nysgjerrig. Jeg var i en familiemiddag med min søster og et par venninner av henne som jeg traff for første gang. Plutselig fortalte den ene venninen, arkitekten Victoria Abelsen, en meget spesiell historie fra sitt eget liv.

Victoria fortalte at hun ble født som enebarn i Altea i Spania i 1989. Det samme året hadde moren hennes, nordlendingen Guri Abelsen, giftet seg med Victorias far, 40-åringen Victor Köhnen fra Nederland. Men da Victoria var to og et halvt år, i mars 1992, forsvant plutselig faren hennes, Victor Köhnen. Han var sporløst forsvunnet og har aldri siden blitt funnet.

I dag er Victoria 33 år. I over 30 år har hun lurt på hva som egentlig skjedde med faren. Da jeg fikk høre denne historien sa jeg til Victoria at dette kunne være et potensielt graveprosjekt. Hun responderte positivt og virket lysten på at jeg skulle engasjere meg i saken. Hennes livs mysterium ble etter hvert utgangspunktet for det praktiske graveprosjektet jeg valgte å fordype meg i mastergraden.

I denne metoderapporten forteller jeg om arbeidet med saken. I siste halvdel av rapporten har jeg diskutert noen utvalgte problemstillinger spesielt grundig. I kapittelet "Victorias roller: kilde, samarbeidspartner og venn?" reflekterer jeg rundt samarbeidet med Victoria og hennes rolle i prosjektet. I kapittelet "Lukkede kilder", diskuterer jeg noen av utfordringene jeg har hatt med utilgjengelige skriftlige kilder og tause muntlige kilder i dette arbeidet.

Tre år før Victor Köhnen forsvant giftet han seg med Victorias mor, Guri Abelsen. Bryllupet ble feiret i Altea by i Spania. Til venstre: Utklipp fra lokalavisen «Skandinavisk journal». Til høyre: Victor spiller piano på bryllupsdagen. Ved siden av ham sitter broren Oscar Köhnen. Stående bak Victor er hans andre bror, Kick Köhnen. Til høyre i bildet står en kamerat av brødrene.

2. Research-hypoteser

Hva skjedde med Victorias far, Victor Köhnen? Det har vært det sentrale spørsmålet i arbeidet med denne saken. I undersøkende journalistikk kan det være nyttig å benytte seg av reserach-hypoteser. De kan bidra til å peile ut noen spesifikke problemområder som bør undersøkes nærmere.¹ Faren med hypoester kan samtidig være at man blir for låst til enkelte spor og mister av syne alternative muligheter. Jeg har derfor forsøkt å tilnærme meg de ulike hypotesene med et åpent sinn, med håp om å avkrefte eller bekrefte om de stemmer. Tidlig i prosessen gikk jeg bredt ut og etablerte fem alternative hypoteser for prosjektet:

1. Victor hadde blitt drept.
2. Victor hadde begått selvmord.
3. Victor hadde omkommet som følge av en ulykke.
4. Victor hadde stukket av og kuttet kontakten med familie og venner.
5. Victor hadde skiftet identitet og kuttet båndene til sitt gamle liv.

¹ Ytreberg 2012: 146

3. Idéutvikling

Den erfarne gravejournalisten Rune Ytreberg mener at en god graveidé kan gjenkjennes ved at saken gir uttrykk for et misforhold. Hvis noen er utsatt for en urettferdighet som andre er ansvarlig for, har man kimen til en god idé, skriver Ytreberg:

«(...) Ideen må også medføre at noe som er blitt skjult kommer frem i lyset, og at saken trigger de klassiske nyhetskriteriene mediene følger.»²

Jeg mente at prosjektidéen min i stor grad inneholdt nettopp disse sentrale elementene. Tanken var at jeg med grundige undersøkelser forhåpentligvis ville kunne avdekke nye og ukjente opplysninger rundt forsvinningen til Victor Köhnen. Etter å ha gjort noe innledende research, brukte jeg tid på å utvikle prosjektidéen videre. Jeg vurderte blant annet idéen opp mot et skjema som er laget av mangeårig redaktør for SVTs Uppdrag Granskning, Nils Hanson. Hanson mener at særlig to faktorer må taes hensyn til i idéfasen: allmenninteresse og vanskelighetsgrad. Ideer som har stor allmenninteresse og som er lette å gjennomføre, er det bare å sette i gang med. Hvis ideen har stor allmenninteresse, men derimot er vanskelig å gjennomføre, er det å regne som et mer risikabelt prosjekt.³

Jeg tenkte at mysteriet i prosjektet, Victors plutselige forsvinning, var en faktor som kunne trigge allmenninteressen og folks nysgjerrighet. Den såkalte true crime-sjangeren, der handlingen drives fremover av undersøkende journalistikk, har fått et voldsomt oppsving de siste årene. Særlig har dette vært tydelig innenfor podkast og dokumentarfilm. Mange lar seg rett og slett fasinere av uløste mysterium og jakten på sannhet. Samtidig antok jeg at prosjektet ville bli krevende å gjennomføre. Ut fra de opplysningene jeg hadde i en tidlig fase av prosjektet var det ingen som hadde hørt fra eller sett Victor siden tidlig i mars 1992. Dette til tross for at både spansk og internasjonalt politi var godt orientert om forsvinningen. Et populært spansk TV-show hadde omtalt saken. Familien hadde også forsøkt å finne ut hva som skjedde. Victoria hadde til og med skrevet brev til "Tore på Sporet" da hun var barn, i håp om at han kanskje kunne løse mysteriet. Men redaksjonen i "Tore på sporet" hadde takket nei til forespørselen, med begrunnelse om at saken ville bli for komplisert å finne ut av.

I lys av alt dette tenkte jeg at prosjektidéen min var risikabel å satse på. Hvorfor skulle jeg klare å finne ut av hva som skjedde med Victor, når ingen andre hadde klart det? Riskoen lå i

² Ytreberg 2012: 145

³ Hanson, gjengitt av Ytreberg 2012: 146-47.

at jeg rett og slett ikke skulle klare å finne ut noe særlig. Da jeg lanserte ideen for medstudenter og veiledere var responsen likevel entusiastisk og nysgjerrig. Det gav meg en viss tro på prosjektet. Jeg visste at jeg var nødt til å være realistisk i forhold til hva som faktisk var mulig å finne ut. Høyst sannsynlig ville jeg ikke klare å grave frem alle svar. Det var tross alt snakk om en nederlandsk mann som hadde forsvunnet fra en spansk ferieby for nesten 30 år siden. Samtidig tenkte jeg at prosjektet ikke bare skulle handle om å jakte spor i en gammel forsvinningsgåte. Saken hadde også et større eksistensielt drama i seg. Behovet for å forstå sitt eget opphav ligger dypt nedfelt i folk. Det lå en sterk historie i bunn, om en datter som aldri fikk muligheten til å bli kjent med sin far.

Da jeg ble kjent med Victoria fremsto hun som en ganske alminnelig ung kvinne. Hun jobber som arkitekt og bor i Oslo. Samtidig har hun denne usedvanlige familie- og livshistorien. Hun virket genuint nysgjerrig på å finne ut mer om hvem faren var og mysteriet rundt ham. Jeg tenkte at dette aspektet, Victorias søken etter svar i sin egen fortid, var en viktig del av fortellingen. Kanskje kunne en slik tilnærming skape nysgjerrighet, sympati og en viss identifikasjon hos publikum?

I 2019 ble VGs prisbelønte grave- og krimjournalist Ronny Berg spurt om hva han mente var en undervurdert egenskap blant journalister. Berg trakk frem evnen til å finne og utvikle de virkelig gode ideene:

«(...)Ideen betyr nesten alt. Du kan jobbe så hardt du vil med fortellerteknikker, tempo og følelser, men har ikke ideen kraft nok, kan ikke saken bli virkelig fantastisk.»⁴

I mitt hode var det kraft i ideen min. Jeg tenkte at saken, i beste fall, kunne vekke bred interesse og bli skikkelig god. Selv om jeg neppe ville komme helt til bunns i mysteriet, mente jeg at historien hadde et potensial som gjorde at den var verdt å satse på. Saken hadde et spennende og karismatisk persongalleri. Her var spanjoler, nederlendere og nordmenn i en uventet miks. Familiehemmeligheter, intriger og ville historier. Den inneholdt hovedpersoner fra Norge som gjorde at et norsk publikum lettere kunne identifisere seg med saken. Dessuten var det potensielle spor å jakte i flere europeiske land. Min egen, men også Victorias nysgjerrighet rundt alt dette, ble en viktig drivkraft for å gå i gang med prosjektet.

⁴ Berg, R. Intervju i Medier24: <https://m24.no/minmetode-minmetode-ronny-berg/vg-journalist-ronny-berg--har-ikke-ideen-kraft-nok-kan-ikke-saken-bli-virkelig-fantastisk/240653> (publisert 27. desember 2019).

4. Målsetting

Etter flere samtaler med Victoria, medstudenter og veiledere, besluttet jeg å arbeide videre med prosjektet i masteren. Utgangspunktet mitt var ambisiøst og jeg var innstilt på å legge ned mye arbeid i saken. Basert på nysgjerrighet, vilje og journalistisk erfaring bestemte jeg meg for at jeg skulle gjøre det jeg maktet for å jakte svar om gåten Victor Köhnen. Hvem var han? Og hva hadde egentlig skjedd med han?

Minimumsmålet mitt var at jeg skulle få publisert minst en større fortelling om saken, uansett hva jeg klarte å avdekke. Maksimumsmålet var å avdekke hva som faktisk hadde skjedd med Victor og deretter få publisert en eller flere større saker. I ettertid av arbeidet med denne saken har jeg reflektert mye over hva det vil si å gjøre alt i sin makt for å jakte svar og komme til bunns i en sak. Kanskje hadde jeg vært tjent med noen tydeligere avgrensinger og planer for hvordan jeg skulle undersøkt denne saken. Dette poenget vil jeg diskutere grundigere senere i rapporten.

5. Avklaringer og fortellergrep

Da jeg jobbet med å spisse prosjektidéen, forsøkte jeg også å avklare hvordan jeg skulle fortelle historien. Jeg ikke visste hva gravearbeidet ville føre til. Men jeg anså det som nødvendig å ha en viss ide om hvordan saken skulle presenteres og publiseres. Både Victoria og veileder Per Christian, mente at saken kunne egne seg spesielt bra som en podkast eller radiodokumentar. Å bruke lydmediet som redskap gjennom hele arbeidsprosessen ville definitivt bli en ekstra utfordring. Fra tidligere har jeg klart mest erfaring som skrivende journalist. Samtidig ble jeg trigget av muligheten til å lage en undersøkende podkast, noe jeg aldri hadde gjort før. Det var en mulighet til å utvikle meg innenfor et nytt medie. Jeg valgte derfor å prøve å lage en podkast om saken.

Tidlig i prosessen, våren 2021, hadde jeg en avklaringsamtale med Victoria hvor vi diskuterte premissene for vårt samarbeid. På dette tidspunkt tenkte jeg på Victoria som en hovedkilde i saken. Selv inntok jeg journalistrollen, med ønske om kontroll og en klar retning på prosjektet. I samtalen klargjorde jeg at jeg måtte stå fritt i valg av vinkling og presentasjon av saken. Jeg viste til Vær Varsom-plakatens punkt 3.8, hvor det står at: «(...) Ingen uten redaksjonell myndighet kan gripe inn i redigering og presentasjon av redaksjonelt materiale.»⁵ Dette poenget var viktig å understreke, fordi jeg ønsket å styre reserachen og

⁵ Vær Varsom-plakaten punkt 3.8: <https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>

fortellingen i den retningen jeg mente var mest hensiktsmessig. Victoria ville samtidig ha en viss innflytelse på hvordan saken skulle bli fremstilt. Særlig var hun opptatt av at den ikke skulle bli for tabloid og sensasjonspreget. Jeg forsikret om at jeg ville ta hensyn til hennes innspill underveis i prosessen. Jeg tilbød henne også å lytte til og lese gjennom saken før eventuell publisering. Hvis hun reagerte på noe, eller ønsket å utelate deler av materialet, var avtalen at jeg skulle imøtekomme hennes ønsker. Dette var viktige avklaringer for henne og en forutsetning for at prosjektet skulle kunne gjennomføres. Vi ble samtidig enige om at vi ikke skulle trekke oss på noe tidspunkt, selv om gravearbeidet kunne avdekke ubehagelige sannheter. Sammen tok vi også en prat med Victorias mor, Guri Abelsen. Som Victor Köhnens eks-kone er Guri også en sentral person i denne historien. Derfor var det viktig for meg å avklare hvordan hun stilte seg til prosjektet. Samtalene klargjorde at både Guri og Victoria var positive. De ønsket å samarbeide, la seg intervju og bidra med det de visste.

Da planen var å lage en podkast, fikk jeg etter hvert også en idé om å gjøre et utradisjonelt fortellergrep. Ideen var å gjøre Victoria til en aktiv deltager i saken. Forslaget innebar at Victoria skulle være den som stilte spørsmål om saken til familiemedlemmer og andre relevante kilder. På den måten så jeg for meg at lytterne skulle følge hennes jakt på svar i sitt livs store mysterium. Tanken var at dette skulle gjøre historien ekstra interessant å lytte til, ved at jeg som journalist kom mer i bakgrunnen, mens Victoria ble en hovedperson i fortellingen. Jeg diskuterte dette forslaget med min veileder Per Christian, som støttet ideen. Victoria var også positiv til å ha en aktiv rolle og gjennomføre en del intervjuer. På dette tidspunkt reflekterte jeg ikke videre over hvilke implikasjoner et slikt grep kunne medføre. I praksis innebar dette at Victoria ble en aktiv deltager i den undersøkende prosessen, samtidig som hun var en sentral kilde i saken. En slik sammenblanding av roller bød etter hvert på noen utfordringer, noe jeg vil utdype nærmere i kapittelet om Victoria som medgraver og hovedkilde.

6. Arbeidsmetoder

Jeg har i stor grad benyttet meg av klassiske journalistiske arbeidsmetoder i prosjektet. I møte med kilder har jeg presentert meg som journalist, ikke som student. Vurderingen min var at jeg risikerte å bli tatt mindre seriøst hvis jeg kun sa at jeg var student. Siden målet hele veien har vært at saken skal publiseres syntes jeg også at det var naturlig å kalle seg journalist. Jeg skaffet meg en e-postadresse tilsvarende den som brukes ved Senter for undersøkende journalistikk på Universitetet i Bergen. Da jeg kontaktet nye kilder, noe jeg stort sett gjorde

på telefon eller e-post, presenterte jeg meg som journalist ved senteret.

Jeg brukte en egen e-post-løsning for all e-post jeg sendte og mottok i prosjektet.

Mine fem ulike research-hypoteser var utgangspunktet for gravingen. Jeg organiserte arbeidet ved å liste opp sentrale spørsmål i saken. Deretter forsøkte jeg å danne meg oversikt over hvilke kilder som kunne bidra til å belyse eller besvare disse spørsmålene. To hovedspor ble fulgt parallelt i research-arbeidet; jakten på skriftlige og muntlige kilder. Underveis har jeg ført ukentlig logg i google docs og notert ned arbeidsoppgaver, sjekkpunkter og funn. Jeg har brukt google disk til å dele dokumenter og kildeopplysninger med Victoria. Kartprogrammet Miro har jeg brukt for å holde oversikten over tidslinjen og persongalleriet i saken. Når jeg har vært ute i felt på reserach- og opptak har jeg også benyttet observerende metode.

Gjennom lydopptak og skriftlige notater har jeg tatt vare på en rekke egne observasjoner, som for eksempel lyden fra et gatemarked, eller beskrivelser fra interiøret i en bestemt leilighet. Dette har jeg gjort fordi jeg ønsker at publikum skal komme tettest mulig på fortellingen og føle sanseintrykk som lyd, farger og omgivelser. Fra tidligere har jeg god erfaring med journalistiske metoder som bakgrunnsamtaler, intervjuer, innsyn og dokumentetsøk. Men da har jeg arbeidet med lokale og norske kilder. Denne gang gikk jeg løs på et prosjekt som bød på helt nye utfordringer. En faktor var språkbarrier. Flere av de muntlige og skriftlige kildene er spanske. Jeg behersker grunnleggende spansk, men ikke nok til å ha flytende samtaler eller kunne kvalitetssikre informasjon. Mange av kildene jeg har vært i kontakt med har svake engelskkunnskaper, noe som har vært utfordrende. Det meste av kommunikasjon, undersøkelser og intervjuer har foregått på engelsk. Dette har vært uvant og mer krevende enn jeg reflekterte over da jeg startet arbeidet.

Aldri før har jeg jobbet alene med et prosjekt over så lang tid. Det er også første gang jeg har jobbet med kilder i flere europeiske land. Flere av disse kildene har vært avvisende og lukket. Enten ved å unnlate å svare eller ved å trenere henvendelser. Denne problemstillingen går jeg

dypere inn i kapittelet om lukkede kilder. I et så omfattende prosjekt som dette, ser jeg tydelig i ettertid at teamarbeid hadde vært en stor fordel. Jeg har savnet å ha en partner å diskutere fortløpende problemstillinger med underveis. Tidlig i andre semester, før jeg startet arbeidet, inviterte jeg en medstudent til å delta på prosjektet. Hun valgte etter noe betenkningstid å takke nei for å satse på sitt eget prosjekt. Da besluttet jeg å arbeide videre alene.

Alle strategier har ikke vært lagt på forhånd, veien har også blitt til underveis. Jeg har forsøkt å oppdrive kilder som på ulikt vis kunne belyse sakens kjerne. Mange av disse kildene er i dag eldre mennesker som var midt i livet da Victor Köhnen forsvant tidlig på 90-tallet. Gjennom bakgrunnsamtaler og intervjuer har jeg stadig blitt henvist til og fått foreslått nye kilder. Ofte har jeg fulgt disse anbefalingene. Holdningen min har vært at det er bedre å sjekke ekstra grundig, enn å hoppe over undersøkelser som kan lede til nye funn. Jeg har hatt en åpen tilnærming til kildene. Ofte har jeg satt av god tid til grundighet i intervjuer og samtaler. Samtidig har jeg hatt i bakhodet at kilder kan velge å feilinformere eller utelate informasjon. Jeg har derfor behandlet all informasjon med kritisk vurdering, som subjektive påstander og ikke som sikre fakta. Et kontrollspørsmål som jeg har stilt flere ganger i møte med kilder er "Hvordan vet du det?". På den måten har jeg utfordret dem til å utdype rundt påstander og teorier de har om saken. Jeg har gjort opptak av absolutt alle intervjuer og de fleste bakgrunnsamtaler. Det sikrer at jeg siterer kildene mine korrekt. Opptakene har også vært god støtte for egne notater og de har fungert som dokumentasjon på hvilken informasjon jeg har samlet inn. Jeg har organisert opptakene, et betydelig antall timer, i mapper merket med dato, personer og tema. Når jeg har gjort intervjuer og samtaler over telefon har jeg tatt opptak med appen "Tape a call pro". Jeg har sjelden spurt de jeg har ringt om lov til å ta opptak. Som også mer erfarne journalister har opplevd, risikerer man da at kildene sier nei.⁶ Vær Varsom-plakaten legger opp til at skjult kamera/mikrofon kun skal brukes i unntakstilfeller⁷ Samtidig gjør dagens lovgivning det fullt mulig å gjøre opptak av samtaler man selv deltar i.⁸ Dette er også blitt en svært utbredt metode blant journalister.⁹ Hvis jeg skal publisere uttalelser av kilder som ikke har blitt informert om opptaket, vil jeg som hovedregel informere kilden og be om tillatelse før publisering.

⁶ Stormark 2012: 248

⁷ Vær Varsom-plakaten punkt 3.10: <https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>

⁸ Datatilsynet, om lydopptak: <https://www.datatilsynet.no/personvern-pa-ulike-omrader/overvaking-og-sporing/lydopptak/>

⁹ Per Arne Kalbakk, intervju i Journalisten: <https://journalisten.no/kildeutvalget-nrk-per-arne-kalbakk/na-oppfordres-alle-nrk-journalister-til-a-ta-opptak-av-intervjuene-de-gjor/393779> (publisert 10. januar 2020)

7. Gravingen begynner

Da jeg startet research-arbeidet, ville jeg undersøke hva spansk politi hadde gjort etter at Victor Köhnen ble meldt savnet av familiemedlemmer i begynnelsen av mars 1992. Victoria mente at det lokale politiet i Altea, Guardia Civil, hadde laget en rapport etter at faren hennes ble meldt savnet. Selv hadde hun aldri sett denne rapporten, men hennes onkel, Kick Köhnen, hadde nevnt for henne at den eksisterte. Jeg ba derfor Victoria om å spørre Kick om han kunne hjelpe oss med å få tak i rapporten. Hun fikk raskt svar fra Kick, som lovet å undersøke dette nærmere. Men ukene gikk uten at Victoria hørte noe mer. Etter hvert ba jeg derfor selv om en prat med Kick. Da vi snakket sammen virket han ikke skråsikker. Likevel hadde han en klar formening om at Guardia Civil hadde skrevet en rapport i sin tid. Kick fortalte at han hadde bedt en advokat han kjente om hjelp til å få tak i den. I påvente av hva dette kunne lede til, satte jeg i gang andre undersøkelser.

Victoria hadde nevnt at et spansk TV-program hadde omtalt saken i 1994, to år etter at Victor Köhnen forsvant. Victors mor, hans søster og svoger var den gang gjester i TV-studio og fortalte om saken. Jeg var nysgjerrig på hva som fremkom i innslaget. Dessuten tenkte jeg at deler av lyd materialet kunne bli nyttig i en podkast. Victoria mente at hun hadde opptaket av programmet liggende på en gammel VHS-kassett. Hun visste ikke nøyaktig hvor, men lovet å lete etter den. Jeg ba henne også om å sende meg det hun hadde av bilder og skriftlige kilder om sin far. I tillegg til noen gamle videoopptak og mange bilder, sendte hun sin fødselsattest, som bekreftet at hun var Victors datter. Hun gav meg også et dokument som skulle stadfeste at Victor sannsynligvis var død, en såkalt dødsformodningsattest. Dokumentet hadde Victorias mor, Guri Abelsen, fått fra en nederlandsk domstol i 2007.

Episoden fra det spanske TV-programmet var ikke enkel å oppdrive. Victoria fant etter hvert noen gamle VHS-kassetter som hun mente opptaket måtte ligge på. Hun leverte dem til digitalisering hos en forhandler i Oslo. Først tre uker senere var kassetten digitalisert. Men da hun så gjennom materialet fant hun ikke programmet om sin far på noen av kassetten. Jeg kontaktet derfor det Madrid-baserte TV-selskapet RTVE som i sin tid produserte det aktuelle programmet "Quien sabes donde?" ("Hvem vet hvor?"). Håpet var at de skulle sende meg opptaket som handlet om Victor. Men tross purringer fikk jeg aldri svar på henvendelsen. Løsningen kom heldigvis likevel. For da Victoria gjorde en ny leteinnsats hjemme fant hun plutselig en annen VHS-kassett. Denne gangen var det klaff. Etter en ny runde med digitalisering hadde vi filmen.

En felles bekjent som kan flytende spansk, hjalp oss med oversettelsen av den vel ti minutter lange reportasjen. Innholdet frembrakte ikke noen ny og oppsiktsvekkende informasjon. Jeg anså likevel filmen som et verdifullt dokument, som gav noen interessante perspektiver på saken. Innslaget beskrev blant annet hvordan en forlatt leiebil var blant de siste sporene som fantes etter Victor Köhnen. En venn av Victor var intervjuet. I tillegg ble Victors mor, hans søster og hans svoger intervjuet i TV-studio av showets programleder.

Victors familie deltok i 1994 i TV-programmet “Quien sabe donde?”. Til venstre sitter Victors mor, Oma Köhnen. Ved siden av henne er Victors søster, Elly van der Laan og hennes ektemann, Stephan van der Laan.

8. Første reportasjereise: Oslo

I slutten av august 2021 dro jeg fra Bergen til Oslo med baggen full av lydutstyr som jeg hadde fått låne fra UiB. Jeg satte av noen dager i hovedstaden. Først besøkte jeg Victoria for å gjøre et dybdeintervju med henne. I tillegg til intervjuforberedelsene, hadde jeg en del tekniske og fortellermessige grep å ta hensyn til. Jeg måtte sikre meg at det ble god lyd kvalitet på intervjuet. Jeg ville også gjøre opptak av flere “scener” for å ha materiale til å fortelle historien. Den erfarne radiodokumentaristen Berit Hedemann skriver i boken “Hør og se - en håndbok i bildeskapende radio” om hvordan man kan skape filmer på lytterens indre skjerm. Hedemann poengterer at man må gi lytterne scener eller situasjoner i en radiofortelling. Slik kan lytterne la seg rive med og se for seg hva som faktisk skjer.¹⁰ På vei til Victorias leilighet på Grønland satte jeg i gang lydopptakeren. Jeg lot den gå mens jeg ringte på, da jeg gikk opp

¹⁰ Hedemann 2006

trappene og da jeg møtte henne. Scenen kunne danne utgangspunktet for fortsettelsen jeg så for meg at lytteren forventer; at Victoria og jeg sammen dykker ned i forsvinningsmysteriet.

I slutten av august 2021 møtte jeg Guri og Victoria for intervjuer og samtaler på Hovedøya utenfor Oslo.

Dagen etter intervjuet med Victoria møtte vi hennes mor, Guri Abelsen. Guri bor i Tromsø, men var også i Oslo i disse augustdagene. Mor og datter skulle til Hovedøya for å jobbe på dugnad i en båtforening, og jeg ble med. Etter dugnaden fant vi et stille rom på øyen. I tråd med ideen om at Victoria skulle være en aktiv deltaker i saken, organiserte jeg møtet som en samtale mellom mor og datter. Guri og Victoria hadde hver sin mikrofon koblet til opptakeren, en Zoom H6. Så spurte Victoria sin mor om fortiden i Spania og alt som hadde skjedd. Jeg lyttet mest, men skjøt inn spørsmål eller ba Victoria om å spørre på nytt, der jeg mente at det var hensiktsmessig. Møtet med mor og datter ble interessant. Victors forsvinning har preget livene deres på ulikt vis. Noe av det som fasinerte meg var Guri og Victorias nære forhold, samtidig som de har veldig ulike personligheter. Victoria, med sin østlandsdialekt, er

lavmælt, ydmyk og forsiktig. Nordlendingen Guri derimot er en karismatisk historieforteller, full av freidig humor. Guri hadde mye spennende å fortelle. Det kom frem at ekteskapet med Victor hadde vært turbulent. Hun fortalte at han hadde hatt økonomiske problemer og han antageligvis skyldte flere folk penger da han forsvant. Da jeg reiste tilbake til Bergen hadde jeg samlet inn flere timers opptak. Både Guri og Victoria mente at det var sannsynlig at Victor hadde blitt drept. Sjansen for at Victor fortsatt skulle være i live anså de for å være nærmest utenkelig. De mente også at det var svært lite sannsynlig at han hadde tatt sitt eget liv. Drapshypotesen skulle bli styrket etter hvert som undersøkelsene skred frem.

9. Kontakt med spansk advokat

Høsten 2021 gjorde jeg flere iherdige forsøk på å lande en publiseringsavtale for prosjektet. Jeg var i dialog og møter med tre forskjellige aktører: Aftenposten, Svarttrost og Mothership Entertainment. De viste alle interesse for prosjektet, men samtlige ønsket å avvente hva jeg kunne finne ut, før de eventuelt inngikk en avtale. Parallelt med kontakten jeg hadde med disse aktørene fortsatte jeg gravearbeidet. Victorias onkel, Kick Köhnen, hadde bedt en bekjent, advokaten Horacio Alonso, om hjelp til å få tak i rapporten. Men tiden gikk uten at vi hørte noe. Da jeg på ny kontaktet Kick, fortalte han at Alonso hadde forsøkt å hjelpe ham, men at byråkrati og store forsinkelser i spansk rettsvesen gjorde arbeidet vanskelig. Jeg tok direkte kontakt med Alonso, som etter noen purringer svarte meg på e-post. Han bekreftet at han hadde gjort noen fremstøt i saken, rettet mot lokalpolitiet i Altea, Guardia Civil:

«Dessverre er det ingen saksarkiv i Guardia Civil og heller ikke i domstolen. Det er bare et varsel i det internasjonale datasystemet om en savnet person og ingenting annet», skrev advokaten.

I samme e-post foreslo Alonso at Victoria kunne forsøke å avgi DNA-prøve til spanske eller nederlandske myndigheter. Muligens kunne en slik prøve sjekkes opp mot interansjonale registre for likfunn, mente han. E-posten utløste behov for noen oppfølgingsspørsmål. Flere kilder hadde bekreftet at Victors forsvinning i sin tid raskt hadde blitt meldt inn ved den lokale politistasjonen i Altea. Derfor virket det merkelig at det ikke skulle finnes noen rapport eller dokumenter om saken hos spansk politi. Kunne rapporten ha blitt slettet av politiet eller blitt borte på noe vis? Kunne spansk politi ha interesse av å holde tilbake opplysninger? Eller ble det, som advokat Alonso hevdet, aldri laget noen skriftelig rapport om forsvinningssaken? I reserach-prosessen forsøkte jeg altså å sikre lydopptak fra alle kilder jeg var i kontakt med. Tanken min var at noen av disse opptakene også kunne vise lytterne motstanden og

utfordringene i fortellingen. Jeg spurte Alonso om vi kunne ta en prat. Da ville han også få mulighet til å utdype konklusjonene han sendte meg. Men denne gang var det ingen respons å få. Jeg diskuterte forslaget om DNA-prøve med Victoria. Hun var villig til å avgi DNA og jeg besluttet å undersøke hvordan det kunne gjøres i praksis. Jeg lurte fortsatt på hva spansk politi visste om saken, og hvilken dokumentasjon de eventuelt kunne ha. Jakten på svar fortsatte.

10. Samarbeid med spanske journalister

Underveis i arbeidet har jeg holdt jevnlig dialog med veileder Per Christian. Høsten 2021 foreslo han at jeg skulle be om research-hjelp via det internasjonale journalistnettverket “Global Investigative Journalism Network” (GIJN). Ett år tidligere hadde Senter for undersøkende journalistikk blitt tatt opp som medlem av GIJN. Kanskje kunne dette medlemskapet bidra til at jeg møtte velvilje hos nettverkets spanske medlemsorganisasjon? Andre norske gravejournalister hadde også tidligere hatt nytte av kontakt med nettverket.¹¹ Det var verdt et forsøk. GIJNs eneste medlemsorganisasjon i Spania er “Fundación Ciudadana Civio”.¹² Jeg skrev til Civio og ba om hjelp til å undersøke om det eksisterte en rapport om Victor Köhnen hos Guardia Civil. Civio-journalist Ángela Bernardo svarte raskt at hun hadde formidlet henvendelsen videre til Raquel Ejerique. Ejerique er en erfaren gravejournalist som nå jobber som nyhetsleder for radio- og TV-selskapet À Punt Mèdia i storbyen Valencia. Bernardo skrev også at Ejerique hadde vist interesse for forsvinningsaken og at noen av krimjournalistene ved À Punt Mèdia kanskje kunne være behjelpelige.

Svaret var oppløftende. Kanskje kunne jeg få et gjennombrudd i saken, med bistand fra spanske journalister? Jeg skrev umiddelbart til Ejerique. Hun bekreftet at hun synes saken var interessant og at hennes journalister kunne bidra med noen innledende undersøkelser. Det var inspirerende at et stort mediehus i Valencia ville bruke ressurser på saken. Dette var første gang jeg hadde arbeidet med en sak hvor jeg plutselig skulle få gravehjelp fra utenlandske journalister. Håpet om å få ut nye opplysninger var tent. I tiden som fulgte, fra januar 2022 holdt jeg jevnlig kontakt med Ejerique på e-post. I slutten av mars 2022 kunne Ejerique fortelle at de hadde lyktes med å få et skriftlig svar fra Guardia Civil i Alicante by. Svaret fra politiet, som var signert kommunikasjonssjef Víctor Patiño, inneholdt få opplysninger. Patiño bekreftet at de kjente til forsvinningsaken. Han skrev at det aldri var funnet noen lik og at

¹¹ Leer-Salvesen 2021: 106-107

¹² Fundación Ciudadana Civio, Spania: <https://gijn.org/member/fundacion-ciudadana-civio-spain/>

etterforskningen derfor ikke var avsluttet. Men han unnlot å nevne hva politiet hadde gjort i saken eller om det eksisterte en rapport. Svaret fra politiet var i det minste en bekreftelse på at de kjente til saken. Det var også en bekreftelse på at Victor Köhnen aldri hadde blitt funnet.

Tidligere gravejournalist og nå nyhetsleder, Raquel Ejerique, ble en viktig hjelper i saken. Her fra da jeg møtte henne ved À Punt Mèdias hovedkvarter i Valencia i slutten av mai 2022.

Raquel Ejerique fortalte også at de hadde fått det hun beskrev som sensitiv informasjon fra pålitelige kilder. Kildene hadde uttalt at Victor Köhnen har en internasjonal ransakings- og arrestordre rettet mot seg fra Nederlandske myndigheter. Bakgrunnen for denne arrestordren var at Victor skulle ha vært involvert i narkotikahandel, skrev Ejerique. Dette var helt nye påstander som verken Victoria eller jeg hadde hørt før. Ejerique fortalte ikke hvor hun hadde denne informasjonen fra. Men da jeg senere møtte henne i Valencia, avslørte hun at kilder i spansk politi hadde delt disse opplysningene. Påstandene var svært interessante. Kunne det stemme at Victor Köhnen var involvert i narkotikahandel? Og at han fortsatt, 30 år etter at han forsvant, var etterlyst av Nederlandske myndigheter? Hvis disse opplysningene stemte, kunne de muligens henge sammen med hans plutselige forsvinning i 1992? Kildene i spansk politi som hadde delt opplysningene var anonyme. Ejerique gjorde det klart for meg, at på grunn av kildevernet¹³, som praktiseres tilsvarende i Spania som i Norge, måtte kildene beskyttes.

13 Vær Varsom-plakaten punkt 3.1: <https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>

11. Avreise til Altea

Den siste uken av mai 2022 ble satt av til å reise til Altea i Spania. I månedene før avreise var jeg i kontakt med en rekke nye kilder. Det omfattet blant annet ansatte ved Norges ambassader i Spania og Nederland, norske politibetjenter stasjonert i utlandet, nye spanske advokater, nederlandsk politi, Spanias og Nederlands ambassader i Norge, samt Kripos. Av plasshensyn unnlater jeg her å gå i detaljer på denne kontakten. Noen av mine funn og utfordringer vil bli nevnt i kapittelet om lukkede kilder.

I utgangspunktet var planen at Victoria og jeg skulle reise sammen til Spania. Men i god tid før avreise meldte Victorias mor, Guri, at også hun gjerne ville bli med. Dette var både Victoria og jeg positive til. Guri bodde i Altea gjennom ti år på 80- og 90-tallet og var lokalkjent i området. Hun ønsket å bidra og kunne bli en god hjelper for oss på turen. Sammen dro vi alle tre til Altea hvor vi delte en leilighet. På forhånd hadde vi gjort flere intervjuavtaler, blant annet med Victoras onkel og tante (Victor Köhnens søster og bror). Planen var at Victoria skulle stille spørsmålene, mens jeg og Guri fulgte med under intervjuene og kom med innspill eller spørsmål underveis.

Victoria og Guri lytter til Alfred Kreis, en gammel kamerat av Victor Köhnen.

Den første vi møtte var en gammel kamarat av Victor Köhnen, nederlenderen Alfred Kreis. Deretter gikk det slag i slag. Vi dro hjem til Victors søster, Elly Van Der Laan og hennes ektemann Stef Van Der Laan. Vi besøkte Victors bror, Kick Köhnen og hans samboer. Vi dro også hjem til en annen bekjent og tidligere forretningspartner av Victor, tysk-norske Fred Franke. En av dagene dro jeg alene til Valencia og møtte Raquel Ejerique i À Punt Mèdia. I tillegg oppsøkte vi politet, både i Altea og i Alicante by. Jeg skal ikke gå i detalj på hva som kom frem i hvert enkelt møte. Men jeg vil fremheve noen av de mest interessante funnene fra turen. I løpet av uken i Spania fremkom nemlig noen helt nye og oppsiktsvekkende påstander.

11.1 Tipset om "Black Cobra"

En av de første dagene vi var i Altea fikk Victoria plutselig en melding fra en kilde vi verken hadde tenkt på eller vært i kontakt med tidligere. Kilden var Maggie Köhnen, en enslig eldre kvinne som i dag bor i i utkanten av Amsterdam. Maggie var i mange år gift med Victor Köhnens bror, Kick Köhnen. Men ekteskapet gikk over, og Maggie flyttet etter hvert fra Altea i Spania og hjem til Nederland. Maggie hadde fått med seg at Victoria og jeg jaktet svar i forsvinnings-saken. Hun skrev til Victoria at hun visste at Victor, i tiden før han forsvant, jobbet for en beryktet nederlandsk narkotikasmugler ved navn Henk Rommy. Noen kjappe google-søk viste at Rommy er et kjent navn i Nederland. Han går under kallenavnet "Black Cobra" og har vært mistenkt for å ha stått bak flere bestillingsdrap. Rommy hadde eiendom i Spania og var også tidvis i Altea på 80- og 90-tallet. Victoria ringte Maggie for å spørre henne mer ut om hva hun visste. Maggie fortalte da at hun ikke selv hadde sett Victor og Rommy sammen, men at noen hadde sagt til henne at Victor jobbet for han. Hun kunne imidlertid ikke huske hvem som skulle ha sagt dette.

Tipset var likevel interessant. Det var nemlig ikke første gang Victoria hadde hørt navnet "Black Cobra" i forbindelse med farens forsvinning. Gjennom oppveksten reiste hun jevnlig til Altea for å besøke familiemedlemmer. Da hun som 18-åring satt på en kafé i Alteas naboby Albir, kom en fremmed kvinne bort til henne. Kvinnen sa at hun visste hvem som hadde drept faren hennes. Hun tok frem en lapp og skrev noe på den før hun gav den til Victoria. På lappen sto det "Black Cobra". Vi la frem Maggies påstander for broren og søsteren til Victor Köhnen. Ingen av dem hadde tidligere hørt teorien om at Victor jobbet for Henk Rommy. Men de bekreftet at de selv hadde møtt Rommy i Altea ved noen anledninger på 80- og 90-tallet.

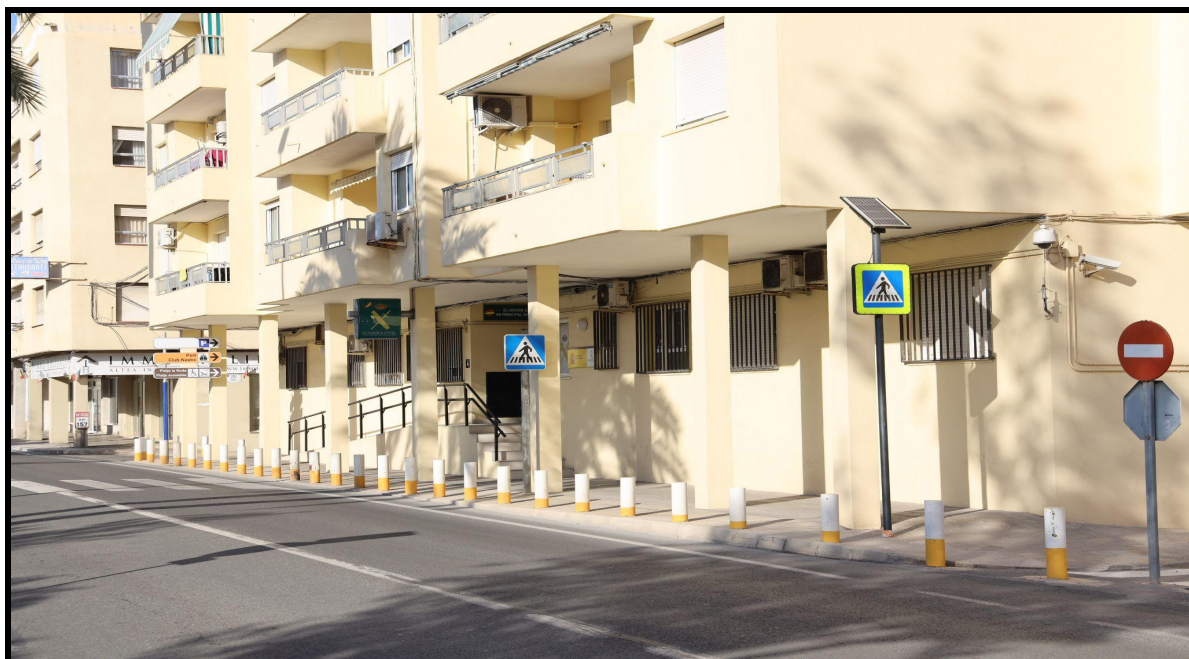

Victoria hjemme hos sin onkel i Altea, Kick Köhnen. Jeg hadde med en Zoom H6-opptaker og en Zoom H5-opptaker til Spania. I tillegg hadde jeg flere Røde-mikrofoner (som den til venstre i bildet), stativer, kabler og speilreflekskamera.

11.2 Vi oppsøker Guardia Civil og Policia Nacional

Vi oppsøkte også politiet i Altea, Guardia Civil. Med opptaksutstyret i gang dro jeg sammen med Guri og Victoria til den lokale politistasjonen. Der fikk vi etter hvert prate med en politibetjent. Han bekreftet at de kjente til saken, men sa at den hadde blitt overført til nasjonalpolitiet i Alicante. Han hevdet også at forsvinningen hadde blitt etterforsket i sin tid, men at politiet ikke hadde funnet ut noe. Ifølge betjenten skulle det faktisk finnes en del dokumenter i saken.

Dermed gikk turen videre til Alicante. Før vi oppsøkte nasjonalpolitiet i Alicante, bestemte vi at Victoria denne gang skulle dra alene inn på stasjonen. Guardia Civil hadde ikke vært særlig begeistret for at jeg hadde med lydopptaker. Kanskje ville nasjonalpolitiet være mer velvillig innstilt til datteren av en forsvunnet person, enn til meg som journalist?

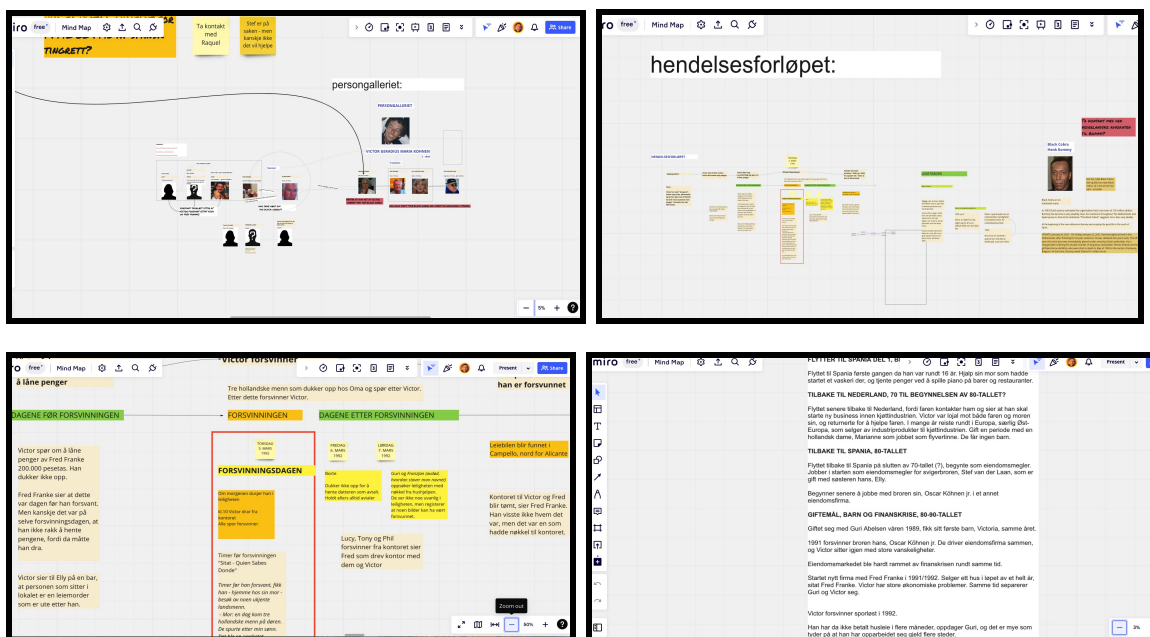
Politistasjonen til Guardia Civil i Altea.

Tre timer etter at Victoria entret bygget til Policia Nacional kom hun ut. Møtet med nasjonalpolitiet hadde vært forvirrende og krevende. Etter mye venting og flere misforståelser hadde hun fått snakke med en politibetjent. Betjenten hevdet at politiet ikke hadde noe informasjon om at Victor hadde forsvunnet eller blitt drept. Mens han snakket med Victoria holdt han likevel flere dokumenter som tilsynelatende omhandlet saken. Men disse ville han verken vise eller gi til henne. Istedet hevdet betjenten at to ulike rettsinstanser hadde beskyldt Victor for kriminalitet i 1992 og 1993. Videre fortalte han at den første saken var fra en rettsal i Alicante i juni 1992. Denne saken handlet ifølge politibetjenten om at Victor hadde brukt en offisiell tittel som ikke tilhørte han. Den andre saken skulle være fra en rettsal i Benidorm i 1993. Betjenten ville imidlertid ikke si hva denne handlet om. Igjen ble vi servert helt nye påstander. Det virket underlig at nasjonalpolitiet ikke skulle kjenne til Victors forsvinning. Overraskende var det også at han skulle ha blitt beskyldt for lovbrudd i juni 1992 og i 1993. De siste sporene etter Victor var jo fra begynnelsen av mars 1992. Siden hadde ingen, så langt vi visste, fått noe livstegn fra ham. Kunne dette indikere at Victor fortsatt levde sommeren 1992 og i 1993? Hva mente betjenten med at Victor hadde brukt en offisiell tittel som ikke tilhørte han? Jeg diskuterte situasjonen med Guri og Victoria. Hvis påstanden stemte, antok vi at byråkrati i spansk rettsvesen hadde sørget for at disse sakene ikke kom opp før etter Victors forsvinning. Det var fullt mulig at han hadde begått lovbrudd i tiden før han forsvant. Det er heller ikke uvanlig at det kan ta måneder og år før kriminalsaker havner i rettsvesenet. Både

Guri og Victoria mente at det var usannsynlig at Victor hadde forsøkt å skifte identitet. Antagelsen deres var at han på et eller annet vis kunne ha svindlet til seg penger, og at det var dette det påståtte lovbruddet i 1992 i så fall handlet om. Spørsmålet var om det fantes dokumenter i disse rettsinstansene som kunne bekrefte politibetjentens påstand. Møtene med politiet i Spania hadde gitt få svar, men flere nye spørsmål i saken.

12. Organisering av nøkkelinformasjon; Miro

Etter hjemkomsten fra Altea hadde vi behov for å ytterligere samle og systematisere informasjonen vi satt på ytterligere. Victoria hadde tidligere benyttet det nettbaserte kartprogrammet Miro. Her la vi inn informasjon om persongalleri, detaljer om hendelsesforløp i forkant av forsvinningen og spesielt interessante opplysninger som vi mente burde følges opp.

Kartprogrammet Miro var et nyttig verktøy for å systematisere informasjon i saken.

Basert på innsamlede opplysninger sto jeg igjen med en hovedhypotese om hva som hadde skjedd. Undersøkelsene hadde avdekket at Victor var under stort press økonomisk og privat i tiden før han forsvant. Ekteskapet med Guri var turbulent, frem til det endte i separasjon i 1991. Bruddet gikk inn på Victor. Han hadde også alvorlige pengeproblemer. Bedriften han drev, med kjøp og salg av eiendom, gikk dårlig. Funnene våre sannsynliggjorde at Victor hadde vært involvert i kriminalitet tidlig på 90-tallet. Hypotesen var videre at noe i denne sammenheng hadde gått galt og at Victor hadde blitt drept.

Tysk-bergenseren Fred Franke ble en interessant kilde i saken. Han hevdet at Victor ba om å få låne 200 000 pesetas av ham, to dager før han forsvant.

13. Kontakt med krimjournalist Paul Vugts og "Black Cobra`s" advokat

Arbeidet og uttellingen fra reisen til Spania ble mottatt med begeistring og nysgjerrighet fra veileder Per Christian. Nå skulle veien videre for nye undersøkelser peiles ut. Påstanden om at Henk Rommy, som gikk under kallenavnet "Black Cobra", hadde forbindelser til Victor, måtte undersøkes nærmere. Jeg besluttet å kontakte et knippe nederlandske journalister som muligens kunne vite mer om Rommy. Etter hvert fikk jeg kontakt med den Amsterdam-baserte krimjournalisten Paul Vugts, som jeg hadde møtt på SKUP-konferansen i Tønsberg våren 2022. Vugts skriver for Amsterdam-avisen Het Parool og har i perioder levd med politibeskyttelse på grunn av trusler fra tunge kriminelle miljøer. Han visste mye om Henk Rommy. Rommy hadde akkurat sonet en 15 år lang narkotikadom i USA. Vugts fortalte at han nylig ble overført til Nederland og nå var en fri mann. Han fortalte også at nederlandsk politi jobbet for å få Rommy dømt for bestillingen av dobbeltdrapet på diamantforhandleren og narkobaronen Henie Shamel og hans kone i Belgia tidlig på 90-tallet. Vugts anbefalte meg å kontakte Rommys advokat, Mark Teurlings. Jeg sendte Teurlings en tekstmelding, og noen timer senere fikk jeg svar: «*Hi Kaspar, I just spoke to him. He knows somebody who maybe can help you further. He will try to contact him and get back to me about it. Kind regards mark.*» Dette var altså ingen total avvisning, noe jeg hadde vært forberedt på. Teurlings sa

ikke at Rommy kjente Victor personlig. Likevel var det noe i ordlyden som gav meg inntrykk av at Victor Köhnen ikke var et helt ukjent navn for Rommy.

Fra kontakten med "Black Cobra`s" advokat, Mark Teurlings.

14. Undersøkelser i Amsterdam

SMS-kontakten med advokat Teurlings fortsatte en stund, inntil han hevdet at Rommy ikke kjente til Victor og ikke kunne bidra i saken. Veilder Per Christian rådet meg likevel til å oppsøke advokaten på hans kontor i Amsterdam. Sannsynligvis ville han ikke si mer, men fordi jeg også hadde dramaturgi og historiefortelling å ta hensyn til, anså vi et slikt "stunt" som nødvendig. Målet var å lage en podkast om saken og jeg ville vise lytterne at jeg hadde strukket meg langt i jakten på svar. I forkant av reisen forsøkte jeg også å få opplysninger om saken fra nederlandsk politi. Etter flere forsøk lyktes vi med å få to avtaler med Amsterdam-politiet like før avreise; et med kommunikasjons sjef Rob Van der Veen og en etterforskerkollega med erfaring fra forsvinningsaker. I tillegg fikk vi en avtale med to drapsetterforskere som jobbet med å få Henk Rommy dømt for dobbeltdrapet i Beliga tidlig på 90-tallet. De ønsket å møte Victoria for å få vite hvilke opplysninger vi satt på om den mulige forbindelsen mellom Henk Rommy og Victor Köhnen.

Møtene med Amsterdam-politiet ble interessante. Dessverre hadde de verken opplysninger om Victors forsvinning eller den påståtte etterlysning av ham. De kom likevel med noen råd i

forhold til hvordan jeg kunne grave videre. Etterforskerne som forsøkte å få Rommy dømt, ville møte Victoria alene. I møtet nevnte de at det også kunne være aktuelt å etterforske saken om Victor nærmere, men de gav ingen lovnader. Advokat Mark Teurlings var ikke til stede på kontoret sitt da vi oppsøkte ham. Han unnlot også å svare på telefon. Jeg vurderte en stund muligheten for å spore opp Henk Rommy og oppsøke han personlig. Men det måtte jeg droppe av sikkerhetsmessige hensyn. Jeg lyktes heller ikke med å finne noe direkte kontaktinformasjon til ham. Til tross for dette fikk jeg mye bra lyd- og bildemateriale på turen, i tillegg til noen nye ledetråder i etterforskningen.

Maggie Köhnen var overbevist om at den gamle gangsteren og narkobaronen Henk Rommy sto bak drapet på Victorias far. Vi møtte henne i en liten blokkleilighet i utkanten av Amsterdam.

15. Victorias roller: kilde, samarbeidspartner og venn?

I arbeidet med denne saken har kontakten med Victoria og hennes rolle i prosjektet vært spesielt etisk og metodisk utfordrende. Tidlig i prosessen tenkte jeg at hun først og fremst var en viktig kilde for meg i saken. Hun ville la seg intervju, dele kunnskaper, opplysninger og kildetips med meg. Etter hvert, og i tråd med fortellergrepet jeg valgte, ble hun også en slags samarbeidspartner og medgraver. Selv om jeg tok styringen på det meste, bisto Victoria meg i informasjonsjakten, for eksempel ved å kontakte enkelte kilder. Det var for eksempel hun som tok oppgaven med å be om assistanse og informasjon fra Nederlands ambassade i Oslo. Det var også hun som senere gikk alene inn i hovedkvarteret til Policia Nacional i Alicante,

for å spørre etter dokumenter og hva politiet visste om faren hennes.

I tillegg til rollene Victoria fikk som kilde og som samarbeidspartner utviklet det seg også et slags vennskap mellom oss. Spesielt etter uken i Spania, hvor jeg bodde sammen med Victoria og hennes mor Guri, ble vi naturlig nok godt kjent. Valget jeg tok om å la Victoria delta i graveprossen, ble gjort av flere grunner. Rent praktisk tenkte jeg at det kunne være til hjelp for meg at vi fordelte noen oppgaver mellom oss. Et viktigere motiv, var at at jeg antok at hun som datter av Victor Köhnen kunne møte mer sympati og velvilje i noen sammenhenger, enn hva jeg selv ville gjøre som journalist. I tillegg var Victorias rolle som medgraver og noen ganger intervjuer, i tråd med fortellergrepet om at hun skulle ha en aktiv rolle i saken. Det er likevel grunn til å spørre seg hvordan Victorias ulike roller overfor meg, som kilde, samarbeidspartner og en slags venn, har påvirket mitt arbeid med saken. Burde jeg, sett i ettertid, ha hatt noen tydeligere skiller eller unngått disse rolleblandingene?

I boken "Etikk for journalister" skriver Svein Bruås at:

«(...) en journalist må vokte seg for å få et så nært og personlig forhold til sine kilder at integriteten trues så å si av vennskapsbånd».¹⁴

Brurås understreker at både kilder og journalister kan oppleve seg tjent med fortrolighet og vennskap. Men problemet med for sterke bindinger og dobbeltroller er at det kan true den uavhengige og kritiske journalistikken. Derfor står det også i Vær Varsom-plakatens punkt 2.2 at: «(...) den enkelte redaksjonelle medarbeider skal verne om si uavhengighet, integritet og troverdighet. Unngå dobbeltroller, verv, oppdrag eller bindinger som kan skape interessekonflikter eller føre til spekulasjoner om inhabilitet.»¹⁵

I større undersøkende prosjekter, hvor det det kan ta lang tid fra kildekontakten blir opprettet til publisering, er forholdet til kilder og mulige rolleblandinger en særlig aktuell problemstilling. I slike sammenhenger kan det være avgjørende for arbeidets fremdrift med tett kildekontakt over tid. Det kan også ha sin klare hensikt at kilden opplever å være "på lag med" journalisten.¹⁶ På samme måte kan det være hensiktsmessig for journalisten å "være på lag med" kilden. Dette kan bidra til å skape tillit, noe som er avgjørende for å bevare et godt kildeforhold. Tillit hos sentrale kilder kan igjen hjelpe journalisten videre, for eksempel når det gjelder tilgang til nye opplysninger og nye kilder. Tett og nært kildearbeid er i mange

14 Brurås 2006: 56

15 Vær Varsom-plakaten punkt 2.2: <https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plaka>

16 Strømme 2022: 245

sammenhenger en nødvendighet. Men grensene for når man kommer for tett på en kilde, eller blir for vennskapelig, må trekkes når det går utover journalistens integritet og uavhengighet. Da norsk presse begynte å grave i bakgrunnen til mulla Krekar tidlig på 2000-tallet fikk særlig VG et spesielt forhold til mullaen og hans familie. Reporter Kadafi Zamans kulturelle og etniske opphav gjorde at han fikk en fortrolig kontakt med Krekar og kretsen rundt ham.¹⁷ Dette gav ofte tilgang til interessant informasjon, som gjorde at VG kunne være nyhetsledende i saker om mullaen. Var den kontroversielle Krekar blitt en venn av Zaman? Nei, hevder Zaman selv. Men Krekar så heller ikke Zaman eller VG som noen fiende.¹⁸ Zamans metoder betød også at vennskapelighet og nære relasjoner med flere kilder var en forutsetning for å kunne skaffe informasjon.¹⁹

Å unngå dobbeltroller kan i praksis være en krevende øvelse, noe jeg selv har fått erfare i mitt graveprosjekt. Formålet med min kildekontakt med Victoria var aldri å innlede et nært vennskap. Min kontakt med henne har hele veien vært motivert av arbeidet med saken og en fremtidig publisering. Samtidig ville det oppleves kunstig å ikke ha en vennskapelig tone etter hvert som vi ble godt kjent. Utenom reisene til Spania og Nederland, der lange arbeidsdager ble avløst av felles middager, har vi heller ikke omgått hverandre privat. Slik jeg kan vurdere det har ikke min vennskapelige relasjon til Victoria påvirket jobben jeg gjør i negativ retning. Tvert i mot har denne vennskapeligheten vært en nødvendighet, for prosjektets fremdrift. Når det er sagt, er det ikke bare opp til meg å vurdere min egen uavhengighet og integritet. Troverdighet handler først og fremst om hvordan publikum oppfatter redaksjonen og den enkelte medarbeider, i mindre grad hva jeg som journalist måtte føle.²⁰ Selv om vi har arbeidet tett sammen, og innledet en vennskapelig relasjon, er det likevel min oppfatning at vårt kildeforhold ikke har gått utover min troverdighet og integritet.

Hva så med Victorias rolle som samarbeidspartner og medgraver? Vanligvis inviterer ikke journalister kildene sine til å ta del i og bidra i den journalistiske arbeidsprosessen. Dette finnes det åpenbart gode grunner for. Etikk-professor Svein Brurås påpeker at det kan oppstå problemer når pressen innleder samarbeid med krefter utenfor journalistikken, som for eksempel organisasjoner eller andre maktfaktorer:

«(...) Det oppstår prinsipielle problemer når pressen inngår organisert samarbeid med

17 Strømme 2022: 245

18 Stormark og Zaman 2004: 16

19 Stormark og Zaman 2004: 15

20 Brurås 2006: 58

en annen samfunnsinstitusjon, en maktinstans som den for enhver pris må ha et uavhengig og kritisk forhold til (...)».²¹

Tross presseetiske innvendinger finnes det flere eksempler på at kildearbeid også kan utvikle seg til samarbeid. Dette skjer gjerne i situasjoner der begge parter er tjent med at undersøkelsene blir gjort, men der ingen av partene alene kan stå for undersøkelsene. I boken "Kokebok fra SKUP-kjøkkenet" viser forfatter Espen Sørmo Strømme til to tidligere vinnere av SKUP-prisen der samarbeid med eksterne aktører var avgjørende bidrag i gravearbeidet: "Mitt skip er lastet med.." (NRK 2008) og "Våtdraktmysteriet" (Dagbladet 2015). I prosjektenes metoderapporter beskriver journalistene hvordan eksterne myndigheter hjalp dem i gravearbeidet. Tross Brurås etiske formaninger, ble dette altså avgjørende hjelp i disse prosjektene, som til slutt ledet til den gjeveste prisen for gravejournalistikk i Norge, SKUP-prisen.

I sin metoderapport "Mitt skip er lastet med.." skriver NRK-journalistene:

«Vårt besøk har avdekket at Kystverket har store problemer med kontrollsystemene. Dette ser også Kystverket, men i stedet for å gå i forsvarsposisjon, blir de svært opptatt av at vi skal komme til bunns i denne historien. Vi får svært god hjelp i resten av arbeidet (...) De setter i gang med å plotte henne på AIS og sjekker også satelittbilder for å se om hun slipper ut avfall.»²²

Kystverkets velvillige holding førte altså at NRK fikk gravehjelp fra uventet hold, noe de valgte å ta imot. I Dagbladets arbeid med "Våtdraktmysteriet" innleder journalistene et samarbeid med Kripos. Blant annet deler journalistene DNA-prøver de selv har tatt med Kripos og de får opplæring i hvordan dette skal gjøres:

«Journalistene hadde åpenbart klart å bygge en god relasjon til Kripos. Kripos hadde på sin side interesse av å få oppklart saken - altså finne identiteten til likene på Lista.»²³

Som disse eksemplene viser kan samarbeid med kildene være nyttig i gravende journalistikk. I andre sammenhenger kan det være snakk om delvis samarbeid, som utveksling av informasjon eller bilder som kan være av interesse for begge parter. Samtidig er ikke denne typen samarbeid helt etisk uproblematisk, slik Brurås påpeker. Aldri før har jeg arbeidet med en person som både er kilde og personlig berørt i en sak, samtidig som denne personen bidrar

21 Brurås 2006: 57

22 Bakke og Knudssøn 2009: 44

23 Strømme 2022: 248

med egne undersøkelser og intervjuer. Det har vært en krevende balansegang. Flere ganger har det for eksempel hendt at Victoria har blitt opprørt over ulike ting, fordi hun har en helt annen følelsmessig og personlig tilknytning til saken enn det jeg har. Jeg valgte likevel å involvere henne i deler av arbeidet, fordi jeg tenkte at det ville gagne prosjektet. Jeg har også jobbet i henhold til presseetikken, ved for eksempel å gjøre intervjuopprettelser for intervjuobjekt klare, selv om Victoria har stått for gjennomføringen av intervjuet.

Når jeg tenker tilbake på hvordan jeg har arbeidet med denne saken, lurer jeg på om jeg har involvert Victoria for mye. Samtidig viser overnevnte eksempler at det ikke nødvendigvis finnes en klar fasit rundt dette. Presseetisk kan det være problematisk å involvere kilder for tett i gravearbeid. Samtidig kan slike grep gi resultater, i jakten på svar som er alt annet enn lett tilgjengelige. Slik jeg ser det, har jeg fortsatt min journalistiske trovedighet og integritet i behold. Likevel burde jeg kanskje ikke involvert Victoria så mye som jeg har gjort i dette prosjektet. Det hadde nok vært ryddigere og enklere om jeg alene sto for gjennomføringen av intervjuer og primærkontakten med alle kilder. At Victoria har hatt en deltagende journalistrolle, uten den nødvendige erfaringen med dette, samtidig som hun har vært en viktig kilde, har komplisert arbeidsprosessen. På den andre siden har dette grepet antageligvis tilført elementer som kan styrke spenningen og dramaturgien i historien.

16. Lukkede kilder

En annen problemstilling jeg vil utdype handler om lukkede og utilgjengelige kilder. Jeg har møtt på utfordringer i arbeidet både med de muntlige og de skriftlige kildene. Spesielt krevende har det vært å få tilgang på sentrale skriftlige kilder i saken. Trine Østlyngen og Turid Øvrebø understreker verdien av skriftlige kilder i journalistikken:

«Skriftlige kilder er ofte undervurdert i det journalistiske arbeidet (...) Alt som står på trykk - og det som fins på data - kan være gull verdt for saken du jobber med. (...)»²⁴

Jeg tror Østlyngen og Øvrebø har rett i at skriftlige kilder kan bli undervurdert. Innenfor gravejournalistikken ser det likevel ut til å være en klar bevissthet rundt verdien av skriftlige kilder i den journalistiske arbeidsprosessen. Innsynsretten, som kan gi journalister tilgang til store mengder skriftlig informasjon, har blitt tatt mer i bruk Norge utover 2000-tallet.²⁵ I metoderapporter til SKUP er innsynsarbeid den arbeidsprosessen det har blitt brukt mest

24 Østlyngen og Øvrebø 1999: 229

25 Strømme 2022: 63

plass på de senere årene.²⁶ Det er ikke uten grunn at innsynsretten, og mulighetene det gir, har blitt brukt i større omfang av norsk presse utover 2000-tallet. Gravejournalist Tarjei Leer-Salvesen skriver at: «dersom journalister er for avhengige av de muntlige kildene sine, får de for mye innflytelse over jobben vi gjør»²⁷ Leer-Salvesen mener skriftlige kilder utgjør et svært viktig supplement til de muntlige kildene. De bidrar til å gjøre journalistene mer kunnskapsrike og dermed mer uavhengige av muntlige kildene. Journalister som benytter seg av skriftelig kildemateriale, enten ved hjelp av innsynsretten eller på annet vis, får også en bredere bakgrunn når man undersøker et sakskompleks.²⁸ Offentlige dokumenter om styre og stell kan dessuten gi gode saker i seg selv, og dokumentasjon rundt stoffet man jobber med.²⁹

Jeg opplever at jeg har vært bevisst verdien av skriftlige kilder i prosjektet mitt. Helt fra starten har jeg prøvd en lang rekke fremgangsmåter for å få tilgang på dokumenter om saken fra spansk politi. Likevel har jeg altså ikke lyktes med å få dokumenter fra politi eller andre offentlige aktører. Det jeg har funnet ut og fått bekreftet, er at spansk politi kjenner til saken. Jeg mener at jeg også har sannsynliggjort at politiet har dokumenter om Victor Köhnen som de ikke ønsker å dele. I tillegg har jeg altså indikasjoner på at det kan eksistere dokumenter om Victor fra minst to spanske rettsaler. Jeg har forsøkt å få avkreftet eller bekreftet om rettsdokumentene eksisterer. Hvis de gjør det og jeg kan få tilgang på dem, vil de potensielt kunne representere et gjennombrudd i saken.

I juni 2022 ba jeg pressesjef ved domstolen i Alicante, Manrique Castelló, om å undersøke om det fantes dokumenter om Victor i det spanske rettssystemet. Det lovet han, men etter en tid meldte Castelló at de ikke hadde lyktes med å finne noe informasjon. Årsaken var i følge pressesjefen at dokumenter ikke var digitalisert i det spanske rettssystemet før etter 2004. Kontakten med Castelló opphørte, men jeg fikk avtalt et møte med Tarjei Leer-Salvesen. Han er ekspert på dokumentinnsyn i Norge, men har også jobbet med innsyn over landegrensler. Leer-Salvesen mente at eventuelle rettsdokumenter om Victor måtte ha gått til et fjernarkiv hvor de ble tatt vare på, tilsvarende slik det fungerer i Norge. Han rådet meg til å få hjelp av en spansktalende person som kunne etterspørre dokumentene på nytt, både hos politi og rettsvesen. Dette hadde han selv hatt nytte av, da han tidligere jobbet med en overgrepssak i

26 Strømme 2022: 63

27 Leer-Salvesen 2021: 5

28 Østlyngen og Øvrebø 1999: 236-237

29 Norsk Presseforbund, innsynsguide: <https://presse.no/dette-mener-np/tips-og-triks-slik-kan-du-bruke-offentlighetsloven-for-a-fa-innsyn/> (Publisert: 15. november 2021)

Spania og var i kontakt med spansk politi.³⁰

Rådet om å få hjelp av en spansktalende person var nyttig. Etter samtalen med Leer-Salvesen kontaktet jeg Diana Guerro ved Senter for undersøkende journalistikk på UiB. Diana snakker flytende spansk og var villig til å hjelpe. Sammen har vi i vinter ført e-post- og telefondialog med spansk politi og spanske domstoler. Ett argument vi har blitt møtt med fra domstolene er at spansk lov beskytter forsvunne personers rettigheter og at personlige dokumenter derfor ikke kan utleveres. Det til tross for at Victoria har levert disse aktørene dokumentasjon på at hun er Victors datter. Victoria har også vært avsender av henvendelsene som har blitt oversatt til spansk. Som datter av Victor skal Victoria, ifølge Diana, likevel ha rett på tilgang på dokumentene om sin far. Jeg har derfor kontaktet ulike ekspertmiljøer på internasjonal og spansk lovverk, for å finne ut om det finnes muligheter innenfor spansk lovgivning som kan endre utfallet her. Dette arbeidet er ikke endelig avsluttet og jeg har derfor ikke gitt opp å få tilgang til eventuelle rettsdokumenter. Nettopp språkutfordringer har vært en barriere for meg i kontakten med spansk byråkrati. Grunnen til at jeg ikke engasjerte en spansktalende person tidligere i prosessen var at jeg tenkte at jeg burde finne ut av ting selv og ikke skulle bry andre. Dersom jeg skulle gjennomført prosjektet på nytt, ville jeg definitivt ha engasjert en spansktalende person tidligere i prosessen.

Jeg gikk løs på denne saken uten at jeg hadde mye skriftlig materiale å sette meg inn i. Siden jeg ikke har fått tak i offentlige dokumenter, har muntlige kilder i stor grad vært styrende for retningen arbeidet har tatt. Mangelen på skriftlige kilder har gjort mitt prosjekt spesielt krevende, fordi jeg har blitt så avhengig av hva de muntlige kildene har fortalt meg. Den kjente amerikanske gravejournalisten James B. Steel har uttalt at han nesten bare bruker offentlig dokumenter i jakten på stoff.³¹ Ett av Steels tips for vellykkede graveprosjekter er:

«Start alltid med å lese, ikke å snakke med folk. Du lærer mer og det gir deg den nødvendige kunnskapen du trenger for å stille de riktige spørsmålene».³²

Gjennom denne prosessen har jeg blitt mer bevisst på verdien av å søke og skaffe skriftlige kilder på et tidlig stadium i undersøkelsene. Når jeg vurderer fremtidige graveideer vil jeg i enda større grad forsøke å avklare hvilke skriftlige kilder som finnes og om jeg faktisk kan klare å få tak i dem. Hvis tilgangen til viktige skriftlige kilder uteblir, kan jeg på et tidligere tidspunkt vurdere om det er verdt å gå videre med prosjektet, eller om risikoen blir for stor.

30 Leer-Salvesen og Bentzrud 2018

31 Skaalmo 2012: 209

32 Steel, gjengitt av Skaalmo 2012: 210

James B. Steel har også uttalt at man ikke skal lete etter det ene dokumentet som gir alle svarene: «Det finnes nesten aldri. Kraften i dokumentasjonen er det mønsteret som en samling av dokumenter gir. (...)»³³ Jeg tenker at jeg har brukt uforholdsmessig store krefter på å jakte dokumenter hos spansk politi, i forhold til andre skriftlige kilder. Det tror jeg handler om et besettende ønske om å lykkes og komme til bunns i ting. Jeg har sett på eventuelle politidokumenter som selve nøkkelen i prosjektet. Likevel har jeg ikke mistet av synet jakten på andre dokumenter. Jeg har blant annet jobbet systematisk opp mot ulike ambassader og Nederlandsk politi for å etterspøre dokumentasjon de måtte ha i saken. Jeg har også undersøkt om norske aviser i Spania har omtalt saken. En del dokumenter har jeg fått fra Victoria og familien, som for eksempel TV-reportasjen om Victor, samt fødselsattester og dødsformodningsattest. Selv om jeg har forsøkt å skaffe ulike skriftlige kilder, har jeg muligens blitt for opphengt i målet om å få tak i dokumenter fra spansk politi. Steels råd om å "ikke lete etter det ene dokumentet som skal gi alle svarene", vil jeg ha i bakhodet til fremtidige graveprosjekter.

Jeg har kontaktet mange titalls muntlige kilder i prosjektet. Svært ofte har jeg opplevd å ikke få svar. Flere av de gangene jeg har fått svar, har svarene ofte enten vært avvisende, unnvikende eller ulike forsøk på å trenere kontakten. Hver gang en kilde har unnlat å svare har jeg vært nøye med å gi en høflig purring på svar. Av erfaring vet jeg at dette kan være nødvendig. Oppfølging og purring gir tidvis resultater. Raquel Ejerique i A Punt Média svarte for eksempel aldri på den første e-posten jeg sendte henne i januar 2022. Da jeg på ny kontaktet henne en uke senere fikk jeg svar, noe som ble starten på langvarig kontakt med en verdifull kilde. I andre tilfeller har mine henvendelser blitt stående ubesvart i uker og måneder, tross gjentatte purringer. Dette har vært frustrerende. For hva gjør man når muntlige kilder lar vær å svare? Ingen muntlige kilder er like. De er mennesker med sterke og svake sider, ønsker, behov og interesser. Noen er profesjonelle kilder, med spesialkunnskap om bestemte felt. Andre kilder har ingen medieerfaring fra tidligere og har kanskje lite kjennskap til saken man undersøker. Men alle muntlige kilder har sine egne motiver. De kan ha motiver for å fortelle oss journalister noe. Men de kan også ha motiv for å forbli taus, eller trenere kontakt.³⁴ Hvis kildene vil uttale seg eller dele informasjon kan de komme med påstander som er mer eller mindre presise og som kan være vanskelig å verifisere. På grunn av manglende tilgang til sentrale skriftlige dokumenter har jeg vært prisgitt hva de muntlige

33 Steel, gjengitt av Skaalmo 2012: 210

34 Sjøe 2012: 25

kildene som har vært villig til å snakke kan fortelle. Derfor har jeg altså i større grad enn hva som egentlig er ønskelig³⁵, blitt avhengig av de muntlige kildene. Jeg har kontaktet muntlige kilder på bakgrunn av antagelser om at disse kan ha relevant informasjon om saken, eller at de kan hjelpe meg videre. Mange ganger har jeg kontaktet personer fordi andre personer har anbefalt meg å snakke med vedkommende. Et ikke uvanlig svar jeg har fått er: "Jeg vet ingenting om dette, men kanskje den eller den kan hjelpe deg". Holdningen min har vært at det er bedre å gå bredt ut og undersøke potensielle spor, heller enn å la enkelte områder være usjekket.

Spesielt i sensitive saker kan kilder ha gode grunner for å ikke ville å snakke med journalister. Offentlig omtale kan ha store konsekvenser for dem det gjelder. Kilder kan også være varsomme med å dele informasjon med journalister som de ikke kjenner eller vet om fra før.³⁶ Jeg har forsøkt å være åpen med kildene om hvem jeg er og hva jeg ønsker. En viktig erfaring er at jeg burde ha gitt mange kilder tydeligere svarfrister enn det jeg har gjort. Da kunne jeg unngått at henvendelser ble stående ubesvart i uker og måneder. Det har vært en krevende tålmodighetsprøve å vente på svar fra kilder i lang tid. I flere av tilfellene hvor jeg omsider har fått svar, har ofte responsen vært at vedkommende ikke kan hjelpe, eller at det foreslås at jeg kontakter noen andre. Særlig når det gjelder kilder som nettopp kan ha grunn til å holde tilbake informasjon, eller interesse av å trenere kontakt, tror jeg tydelighet om tidsfrister er viktig. Mark Teurlings, advokaten til Henk Rommy (Black Cobra) forsøkte for eksempel, slik jeg opplevde det, å trenere vår kontakt. Etter at han sendte meg det første svaret, som antydte at han ville undersøke saken, tok det mange uker før jeg hørte noe mer. Det er flere grunner til at jeg ikke var mer bevisst å purre på kilder. For det første var jeg glad for at jeg i det hele tatt hadde oppnådd kontakt med advokat Teurlings. Antalgelig ble jeg for forsiktig og høflig. Jeg hadde heller ikke dårlig tid, slik man gjerne har i en nyhetsredaksjon med hyppige deadlines. Da jeg på ny kom i kontakt med advokaten sørget jeg for å understreke at jeg ikke kunne vente. Dette resulterte i en mer konfronterende dialog. Etter hvert lukket Teurlings seg med avvisende eller manglende svar.

I etterkant av kommunikasjonen med Teurlings har jeg reflektert over om jeg kunne ha gjort noe annerledes i vår kontakt. Dessuten har jeg lurt på om jeg kunne ha gjort mer for å få snakket med hovedpersonen selv, Henk Rommy. I kontakten med kilder er det god presseikk

35 Leer-Salvesen 2021: 5

36 Moe Eriksen 2012: 272

å klargjøre premissene for intervju.³⁷ Det er også ryddig å være åpen om hvorfor man tar kontakt. Da Teurlings trenerte kontakten vår så jeg det som hensiktsmessig, men også presseetisk riktig, å tydeliggjøre hva jeg lurte på og hvorfor jeg ønsket et intervju med hans klient. I en SMS fremla jeg derfor noen av de alvorlige påstandene mot Rommy. Etter dette fortsatte dialogen med Teurlings en stund. Men da jeg sendte ham noen bilder av Victor Köhnen fikk jeg til svar: «I am sorry to inform you he (Rommy) dosen't recognize him but he will ask around.» Dette var det siste jeg har hørt fra Teurlings.

I ettertid tenker jeg at det er greit at jeg valgte å fremlegge påstandene mot Rommy. Samtidig mangler jeg Rommy og Teurlings sine stemmer på lyd. TV- og radiomediet medfører andre hensyn enn skrivende journalistikk. Å komme tett på sensitive kilder, kan styrke dramaturgien og fortellingen. Det kan også bidra til å avdekke nye sider ved en sak. I den ferske undersøkende TV-dokumentaren "Drabet på færgen" lykkes DRs journalist å få kontakt med en danske som har blitt siktet for et drap og et drapsforsøk på en ferge i Finland i 1987. Den siktede mannens advokat ikke vil uttale seg til pressen. Men når DR-journalisten ringer til den siktede dansken svarer han. Etter en tid samtykker siktede til å møtes og la seg intervju foran kamera. Mannen blir etter hvert en svært kontroversiell, men interessant kilde, som driver dokumentaren og jakten på svar fremover.³⁸ Jeg ønsker egentlig å få Henk Rommy i tale i dette prosjektet, på grunn av mistanken og anklagene mot ham. Men så langt har sikkerhetshensyn hindret meg fra dette, men også det faktum at jeg ikke har klart å spore opp noe direkte kontaktinformasjon til ham. Dette er likevel et spor jeg ikke vil slippe helt. Jeg diskuterte problemstillingen med Tarjei Leer-Salvesen. Han rådet meg sterkt til å i hvert fall ikke dukke opp uanmeldt på Rommys adresse, hvis jeg skulle få tak i den. Et alternativ Leer-Salvsen nevnte var at jeg på et tidspunkt eventuelt kan forsøke å dukke opp i rettsak hvor det er berammet at Rommy må møte opp.

I blant har det vært vanskelig å vite hvilke råd jeg bør følge, og hvilke jeg bør la ligge. Flere kilder anbefalte meg å kontakte Nederlandske myndigheter. Dette ble en byråkratisk knute, hvor jeg ble sendt mellom ulike departementer og personer uten å egentlig å komme noe særlig videre. Etter lange runder på telefon fikk jeg ofte beskjed om å sende en e-post. Ofte hørte jeg ikke mer etter det. Når kildene har lukket seg har jeg forsøkt å finne alternative veier til informasjon eller gått videre til å undersøke andre spor. Da utenriksdepartementet i

37 Vær Varsom-plakaten punkt 3.3: <https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>

38 DR-dokumentar, "Drabet på færgen" 2022: <https://www.vg.no/nyheter/utenriks/i/JQM30m/drapet-paa-fergen-vgtv-dokumentar>

Nederland var lite behjelpelige, fikk jeg tak i en annen kilde i det europeiske påtalesamarbeidet Eurojust i Haag. Vedkommende hjalp meg i kontakten opp mot nederlandsk politi. Eksempelet viser at selv om kildearbeidet har vært krevende, har det også vært mye vellykket kildekontakt. Ved mange tilfeller har kilder med mer kunnskap om et felt enn hva jeg selv har, hjulpet meg videre i arbeidet med saken.

17. Avslutning

Jeg begynte på dette prosjektet for to år siden, våren 2021. Det har vært en spennende sak å dykke inn i. Men det har også vært en langvarig, ensom og krevende prosess. Fortsatt gjenstår noen graveskritt før jeg kan avslutte undersøkelsene. Målet i etterkant av masterleveringen er å lande en publiseringsavtale og sammenstille materialet jeg har til en podkast. Hvis jeg hadde visst hvor krevende det skulle bli å arbeide alene med denne saken, hadde jeg neppe våget å starte. Prosessen har bestått av en del prøving, feiling og frustrasjoner. Tidvis har jeg slitt med motivasjonen min, fordi prosjektet har dratt ut i tid, samtidig som jeg har hatt andre forpliktelser profesjonelt og privat. Men motstanden har også gitt meg noen verdifulle erfaringer for fremtiden. Jeg har fått bryne meg på radiomediet, som krever andre tenke- og fremgangsmåter enn skrivende journalistikk. Jeg har lært at jeg må gi tydeligere svarfrister til kilder og være mer konsekvent i oppfølging og i purring på svar. Til fremtidige prosjekt vil jeg også forsøke å bygge et bedre og mer konsekvent system for å innsamle og loggføre materialet mitt.

Å tidvis samarbeide med en person som også har vært hovedkilden min i saken, har vært en spesielt krevende balansegang. Når jeg først valgte å gjøre det på denne måten burde jeg nok hatt en klarere strategi på hva jeg involverte Victoria i. Jeg hadde antagelig også gjort arbeidsprosessen lettere for meg selv, og Victorias rolle tydeligere, hvis jeg hadde gjennomførte alle intervjuer på egen hånd. Selv om kontakten med advokat Mark Teurlings stoppet opp, er Henk Rommys mulige forbindelse til Victor Köhnen et interessant spor. At to nederlandske drapsetterforskere ville møte Victoria i Amsterdam for å høre hvilke opplysninger vi har samlet inn, tyder på at vi har beveget oss inn på et betent felt. Jeg ønsker å få gjennomført DNA-test av Victoria. Tross omfattende undersøkelser rundt hvordan dette kan gjøres, gjenstår noen avklaringer her. Men planen er altså å fullføre de siste graveskrittene i etterkant av masterleveringen.

Gravejournalist Kjetil Stormak skriver at: «(...) dersom du skal avsløre sakene som

mennesker arbeider aktivt for å skjule, må du være engasjert, du må kunne stå på når det virkelig gjelder, og du må ha evnen til aldri å gi opp.»³⁹ Stormark avslutter kapittelet hvor sitatet er hentet fra, med å gjenta hovedpoenget sitt: «Gi aldri opp. Aldri!»⁴⁰ Jeg valgte å undersøke et over 30 år gammelt forsvinningsmysterium på andre siden av Europa. Det har vært en krevende prosess. Jeg har ikke kommet til bunns i saken og jeg er heller ikke helt i mål. Likevel er jeg stolt av innsatsen jeg har lagt ned. Tross betydelig motstand underveis har jeg jobbet jevnlig og målrettet med saken. Jeg gir meg ikke. Den innstillingen håper jeg vil hjelpe meg i mål med publisering av dette prosjektet og i fremtidige gravesaker.

39 Stormark 2012: 241

40 Stormark 2012: 253

18. Kildeliste metoderapport

Bakke, S. & Knudssøn, K. (2009). *Trafigura - hele bildet*. NRK, Metoderapport til SKUP. Hentet fra: <https://www.skup.no/rapporter/2009/trafigura-hele-bildet>

Berg, R. (2019) Intervju i Medier24. Hentet fra: <https://m24.no/minmetode-minmetode-ronny-berg/vg-journalist-ronny-berg--har-ikke-ideen-kraft-nok-kan-ikke-saken-bli-virkelig-fantastisk/240653>

Brurås, S. (2006). *Etikk for journalister*. Fagbokforlaget.

Datatilsynet, om lydopptak. Hentet fra: <https://www.datatilsynet.no/personvern-pa-ulike-omrader/overvaking-og-sporing/lydopptak/>

Global Investigative Journalism Network, Medlemsoversikt: <https://gijn.org/member/>

Hedemann, B. (2006). *Hør og se. En håndbok i bildeskapende radio*. IJ-forlaget.

Kalbakk, P. (2020). Intervju i Jouranlisten. Hentet fra: <https://journalisten.no/kildeutvalget-nrk-per-arne-kalbakk/na-oppfordres-alle-nrk-journalister-til-a-ta-opptak-av-intervjuene-de-gjor/393779>

Leer-Salvesen & Bentzrud (2018). *Jehovas vitners religiøse domsutvalg*. Fædrelandsvennen, Metoderapport til SKUP. Hentet fra: <https://www.skup.no/rapporter/2018/jehovas-vitners-religiose-domsutvalg>

Leer-Salvesen, T. (2021). *Innsyn i praksis*. Cappelen Damm AS.

Leer-Salvesen & Bentzrud (2018). *Jehovas vitners religiøse domsutvalg*. Fædrelandsvennen, Metoderapport til SKUP. Hentet fra: <https://www.skup.no/rapporter/2018/jehovas-vitners-religiose-domsutvalg>

Moe Eriksen, H. (2012). *Graving i nyhetsfabrikken*. I M. M. Warmedal, & G. Hjeltnes, *Gravende journalistikk. Metode, prosess og etikk*. Gyldendal Norsk Forlag

AS.

Meldalen, S. & Venli, V. Innsynsguide (2021). Hentet fra: <https://presse.no/dette-mener-np/tips-og-triks-slik-kan-du-bruke-offentlighetsloven-for-a-fa-innsyn/>

Sjue, F. (2011). *Undersøkende journalistikk. En innføring*. IJ-forlaget.

Skaalmo, G. (2012). Følg pengene! I M. M. Warmedal, & G. Hjeltnes, *Gravende journalistikk. Metode, prosess og etikk*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Stormark, K. (2012). Undersøkende journalistikk i en avisredaksjon. I M. M. Warmedal, & G. Hjeltnes, *Gravende journalistikk. Metode, prosess og etikk*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Stormark, K. & Zaman, K. (2004). *Krekar-saken*. VG, Metoderapport til SKUP. Hentet fra: <https://www.skup.no/sites/default/files/metoderapport/2003-49%2520Krekar-saken.pdf>

Strømme, E. S. (2022). *Kokebok fra SKUP-kjøkkenet. Om undersøkende journalistikk og metodebruk*. Fagbokforlaget.

Vær Varsom-plakaten (2020). Gjeldende fra 01.01.2021. Hentet fra: <https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>

Ytreberg, R. (2012). Metode og verktøy i undersøkende journalistikk. I M. M. Warmedal, & G. Hjeltnes, *Gravende journalistikk. Metode, prosess og etikk*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Østlyngen, T., & Øvrebø, T. (1999). *Journalistikk. Metode og fag*. Gyldendal Akademisk.

Innsyn som metode i undersøkende journalistikk

Teorioppgave

Innhold

Innledning.....	s. 43
Innsynsbegrepet.....	s. 43
Fire kapitler.....	s. 44
1. Metode og kildemateriale.....	s. 44
2. Bakgrunn: Innsyn i et historisk perspektiv.....	s. 46
2.1 Norges første innsynslov.....	s. 46
2.2 Lovens virkeområde og offentlighetsprinsippet.....	s. 47
2.3 Partipressens oppløsning.....	s. 48
2.4 Tidlig innsynsbruk og SKUP-konferansens fødsel.....	s.49
3. Teori: Mediemakt og motstandsmekanismer mot innsyn.....	s. 51
3.1 Profesjonalisering.....	s. 51
3.2 Makt og journalistikk.....	s. 52
3.3 SKUP.....	s. 53
3.4 Maktbalansen mellom kilder og journalister.....	s. 54
3.5 Motstandsmekanismer i innsynsarbeid.....	s. 55
4. Analyse: To utvalgte SKUP-rapporter.....	s. 59
4.1 Idéfasen og innsyn.....	s. 59
4.2 Motstandsmekanismer og utfordringer.....	s. 62
Avslutning.....	s. 65
Kildeliste.....	s. 66

Innledning

Siden offentlighetsloven ble innført i Norge i 1970 har man sett en gradvis økning av innsynsbruk i norske redaksjoner. Likevel vil mange kunne hevde at det finnes et potensiale innenfor innsynsarbeid som norsk presse i begrenset grad benytter seg av.⁴¹ I den journalistiske arbeidsprosessen er bruken av og tilgangen på skriftlige kilder viktig. For journalister handler innsyn spesielt om nettopp dette: Jakt på offentlig informasjon, ofte dokumenter, som kan gi innsikt, opplysninger, nyhetssaker og avsløringer.

Jeg gikk løs på denne oppgaven med et ønske om dypere innsikt og forståelse av innsynsarbeid i undersøkende journalistikk. Oppgavens hovedproblemstilling gjenspeiler dette utgangspunktet:

Hvordan kan offentlighetsloven og retten til innsyn brukes i undersøkende journalistikk?

For å besvare dette hovedspørsmålet, har jeg formulert to del-problemstillinger:

1. På hvilke måter kan innsyn være relevant i idéfasen i undersøkende journalistikk?
2. Hvorfor og hvordan er motstandsmekanismer og dragkamp mellom pressen og forvaltningen en sentral del i innsynsarbeid?

Innsynsbegrepet

Siden ordet *innsyn* er sentralt i denne oppgaven vil jeg redegjøre nærmere for begrepet. Helt grunnleggende handler innsyn om muligheten til å se inn i noe. I denne sammenheng henspiller begrepet særlig mot åpenhet i offentlig virksomhet.⁴² Innbyggerne skal kunne få innsyn i hva politikere og forvaltningen til enhver tid arbeider med. *Retten til innsyn* omhandler borgernes rett til å gjøre seg kjent med opplysninger i offentlige dokumenter, arkiver og møtevirksomhet.⁴³ Innsynsretten står sentralt i demokratiet fordi den skal bidra til at innbyggerne får tilstrekkelig, relevant og god informasjon om saker som behandles og avgjøres av myndighetene.⁴⁴ Finn Sjøe mener at innsynsbegrepet handler om gjennomsiktighet. Et bredt og omfattende innsyn skal bidra til å gjøre samfunnet mer gjennomsiktig, mer forståelig og

41 Sjøe og Jensen 2009: 203

42 Leer-Salvesen og Sæbø 2016: 25

43 Sivilombudet, Innsynsguiden 2022

44 Sivilombudet, Innsynsguiden 2022

lettere å orientere seg i.⁴⁵ Tarjei Leer-Salvesen sammenlikner innsyn med det engelske begrepet transparency. Mens transparency på et samfunnsnivå handler om hvordan vi skaper et åpent samfunn, fanger ordet innsyn opp en ekstra nyanse, mener Leer-Salvesen: «Hvis noen skal få innsyn, må nemlig noe skje før vi kan oppnå disse målene. Noen har behov for tilgang til informasjon, og noen må gi dem denne tilgangen. Det er på en måte mer handling i begrepet innsyn».⁴⁶

Fire kapitler

Oppgaven er delt inn i fire kapitler. I kapittel én begrunner jeg valg av arbeidsmetode. Videre utdyper jeg hvilket kildemateriale jeg har valgt ut og brukt i min analyse.

Kapittel to gir jeg et historisk bakgrunnsperspektiv om offentlighetsloven og innsynsrettens betydning. Jeg diskuterer også denne utviklingen i sammenheng med avpartifiseringen av norsk presse i siste halvdel av 1900-tallet og fremveksten av SKUP-konferansen på 90-tallet.

Kapittel tre har et teoretisk perspektiv om motstandsmekanismer i forvaltningen og dragkamp mellom pressen og byråkrater. Begreper som makt og profesjonalisering blir også drøftet. Videre reflekterer jeg over hva fremveksten av SKUP-konferansen var et uttrykk for, med avpartifiseringen som det historiske bakteppet.

Det fjerde og siste kapittelet er analysedelen. Her brukes perspektiver fra oppgavens bakgrunns- og teorikapittel til en analyse av mitt utvalgte kildemateriale. Kildemateriale er to metoderapporter fra arkivet til Stiftelsen for en kritisk og undersøkende presse (SKUP). Dette utvalget vil jeg gjøre nærmere rede for nå.

1. Metode og kildemateriale

Arbeidsmetoden min har i hovedsak vært kvalitativ. I motsetning til kvantitative data, som har en statistisk tilnærming til kildematerialet, går kvalitativ metode i dybden ved hjelp av informasjon fra et begrenset antall enheter. En dypere analyse av et begrenset kildeutvalg kan få frem forskjeller, men også forståelse og sammenheng.⁴⁷ Derfor mener jeg at kvalitativ metode egner seg godt til å besvare oppgavens problemstillinger. Kildematerialet jeg vil analysere er to metoderapporter som jeg har valgt ut fra arkivet til SKUP. Arkivet, som strekker seg tilbake til 1991, er en rikholdig kilde til innsikt om arbeidsmetoder og utfordringer i større norske graveprosjekter. Jeg avgrenset søket mitt blant de 62 metoderapportene som ble levert

45 Sjøe 2009: 15

46 Leer-Salvesen 2021: 6

47 Dalland 2017

til SKUP-prisen i 2021. Blant disse så jeg etter rapporter som hadde brukt innsynsretten som et sentralt verktøy i arbeidsprosessen med å avdekke kritikkverdige forhold i det norske samfunnet. Et tilleggskriterie var at rapportene skulle vise forskjellige sider ved innsynsbruk. De to rapportene har jeg valgt fordi jeg mener de på hvert sitt vis, med ulike fremgangsmåter, belyser de to underproblemstillingene mine:

- Metoderapporten "Overgrep i PU-omsorgen" (Fædrelandsvennen) er valgt fordi den er særlig relevant for temaet *idefasen og innsyn*. Rapporten beskriver hvordan arbeidet med en artikkelserie om omsorgssvikt mot utviklingshemmede foregikk. Ideen til de første sakene oppsto gjennom journalistenes systematiske og rutinemessige gjennomgang av kommunale postjournaler.
- Metoderapporten "Salget av Bergen Engines" (Bergens Tidende) er valgt fordi den særlig belyser *motstandsmekanismer og utfordringer* knyttet til innsyn. Sakskomplekset omhandler det kontroversielle salget av motorprodusenten Bergen Engines til et russisk-eid selskap. Journalistene møter mange former for motstand med sine innsynsbegjæringer i dette prosjektet.

De to metoderapportene er altså skrevet av journalister fra forskjellige mediehus og handler om svært ulike saker. Innsynsbruk er et fellestrekk ved prosjektene, men bruken har foregått på ulike måter, i møte med ulike utfordringer. I min tilnærming til rapportene har jeg stilt fem hovedspørsmål:

1. Hvordan oppsto ideen til saken(e)?
2. Hvorfor ble innsynsretten aktuell å ta i bruk?
3. Hvordan ble innsynsretten tatt i bruk?
4. Hvilke motstandsmekanismer og utfordringer støtte journalistene på?
5. Hvordan ble innsynsretten og offentlighetsloven verktøy for tilgang til vesentlig informasjon i de ulike prosjektene?

I kapittel fire vil jeg behandle disse spørsmålene og drøfte ulike eksempler på innsynsbruk i prosjektene. Men først skal jeg gi en historisk bakgrunn (kapittel to) og drøfte noen teoretiske perspektiver (kapittel 3) om oppgavens tema.

2. Bakgrunn: Innsyn i et historisk perspektiv

Innsynsretten er i dag fastslått på flere områder i norsk lovverk, der særlig offentlighetsloven står sentralt. I dette kapitlet vil jeg redegjøre for hva offentlighetsloven dekker, og hvilke områder som faller utenfor loven. Jeg skal også gi en historisk bakgrunn for innsyn i Norge.

2.1 Norges første innsynslov

Ideen om at folk skal ha innsyn i styre og stell er gammel i Norden. Allerede i vikingtidens tingsamlinger ble det holdt åpne møter i folkevalgte organ.⁴⁸ Likevel var det ikke før i siste halvdel av 1900-tallet at Danmark og Norge vedtok sine første innsynslover. Med Sverige forholdt det seg svært annerledes. Allerede i 1766 vedtok Sverige sin innsynslov, som det første landet i verden. "Tryckfrihetsförordningen" gav allmenheten rett til innsyn i offentlige dokumenter.⁴⁹ Det danske overherredømmet over Norge (1537-1814) var preget av en lukket makttradisjon. Etter frigjøringen fra Danmark ble denne tradisjonen videreført i norsk forvaltning.⁵⁰ Første gang det norske storting ble forelagt forslag om å innføre regler for innsyn var i 1845. Forslaget var etter mønster fra den svenske lovgivningen. Det ble behandlet av regjering og storting, men ble ikke tatt til følge. Heller ikke nye forslag i de påfølgende år ledet til noe konkret lovarbeid⁵¹

Først etter andre verdenskrig, i 1947, ble det iverksatt et mer omfattende arbeid for innføring av innsynsregler. Initiativet i 1947 kom verken fra forvaltningen selv eller fra pressen, men fra jurister. Norsk Presseforbund tok spørsmålet om innsynslover opp til debatt først i 1950.⁵² Da de første lovforslagene ble lansert ble de møtt av massiv motstand. Særlig Arbeiderpartiet, som lenge var det regjerende partiet i etterkrigstiden, var sterkt imot å innføre innsynslover.

Samtidig dro andre politiske krefter i motsatt retning. Den 19. juni 1970 ble den første norske offentlighetsloven vedtatt av Stortinget. Et år senere, 1. juli 1971, trådte loven i kraft. Over 200 år etter Sverige fikk altså Norge sin første innsynslov. Norge var likevel det femte landet i verden som fikk eget innsynslovverk, etter Sverige, Finland, USA og Danmark.⁵³

Offentlighetsloven av 1970 fikk en egen formålsparagraf som vektla åpenhet og gjennomsiktighet i samfunnet. Loven skulle sikre allmennhetens innsynsrett i styre og stell.

48 Leer-Salvesen 2021: 18

49 Aulstad 2018: 39

50 Sjøe 2009: 25

51 Aulstad 2018: 51

52 Sjøe 2009: 26

53 Leer-Salvesen 2021: 19

Samtidig bar den preg av en del kompromisser som førte til svekket innsyn og styrket unntaksrett.⁵⁴ Tross begrensningene representerte loven et betydelig steg i demokratisk retning.

2.2 Lovens virkeområde og offentlighetsprinsippet

Offentlighetsloven av 1970 ble i 2006 erstattet av en ny og oppdatert lov. Loven sørger for at møter i folkevalgte organer skal holdes for åpne dører. Den gir også adgang til dokumentinnsyn i forvaltningen. Dokumentene vi har innsynsrett i, må befinne seg i et organ for stat, fylkeskommune eller kommune. Men offentlighet for dokumentene gjelder ikke bare i denne typen organer. Også dokumentene på offentlige skoler, universiteter, museer, barnehager, trygdekontorer, og en lang rekke andre offentlige organer, faller inn under offentlighetsloven.⁵⁵ Offentlighetsloven gjelder ikke for privat virksomhet, kun for selskaper som er helt eller delvis eid av det offentlige.⁵⁶ En del andre lover gir innsynsrett på andre områder. Miljøinformasjonsloven har for eksempel vidtrekkende innsynsrett på miljøsektoren, enten det er offentlig eller privat virksomhet.⁵⁷ Innsyn hos politi, påtalemyndighet og domstoler reguleres i hovedsak av egne rettspleielover.

Prinsippene om innsyn hviler altså på mer enn bare offentlighetsloven. I Grunnlovens paragraf 100 er det såkalte offentlighetsprinsippet nedfelt. Der står det at: « Enhver har Ret til Indsyn" i Statens og Kommunens Akter og til at følge Forhandlingerne i Retsmøter og folkevalgte Organer.»⁵⁸ Offentlighetsprinsippet er regulert i lovverket, der offentlighetsloven står særlig sentralt. Nils E. Øy, tidligere generalsekretær i Norsk Redaktørforening, satt i utvalget som jobbet frem den første offentlighetsloven i Norge i 1970. Øy mener offentlighetsprinsippet i Norge har tre hovedstolper: prinsippet om offentlige saksdokumenter i forvaltningen, prinsippet om åpne møter i sentrale folkevalgte organer i forvaltningen, og prinsippet om åpne rettsmøter i domstolene.⁵⁹

Det prinsipielle utgangspunktet er altså åpenhet. Dokumenter i forvaltningen og rettsavgjørelser er offentlige. Møter i folkevalgte organer og rettsmøter skal også være åpne.⁶⁰ Hvis dører skal lukkes, eller dokumenter skal tilbake- eller hemmeligholdes, kreves det at dette

54 Leer-Salvesen 2021: 31-32

55 Øy 2009: 37

56 Samfunnsbedriftene 2020: <https://www.samfunnsbedriftene.no/artikkel/offentlighet-og-innsyn-i-styrearbeid>

57 Øy 2002: 9

58 Jensen og Sjøe 2009: 11

59 Øy 2002: 9

60 Pressens offentlighetsutvalg, innsynsguide: <https://presse.no/offentlighet/slik-far-du-innsyn/>

skjer med grunnlag i lov eller hjemler i lov. For selv om utgangspunktet er åpenhet, finnes det flere unntaksbestemmelser i lovverket der innsyn kan nektes. Det foregår en maktbalanse mellom pressen og forvaltningen der ulike hensyn veies opp mot hverandre. Ofte dreier det seg om en vedvarende uenighet om hvor vidtrekkende unntaksbestemmelser i lovverket skal tolkes. Motstandsmekanismer mot innsyn skal jeg gå nærmere inn på i kapittel tre.

2.3 Partipressens oppløsning

Selv om offentlighetsloven av 1970 hadde vesentlige mangler fantes det få andre land som på det tidspunkt hadde en lov som ga så store muligheter for innsyn som den norske.⁶¹ Pressen hadde plutselig fått tilgang på en ny og potensielt kraftfull verktøykasse. Men eksisterte det, i de første årene, en klar bevissthet om verdien av loven? Ble den tatt aktivt i bruk? Et særegent trekk ved norsk presse i denne perioden var partipresse-systemet. Ved inngangen til 1970-årene sto dette systemet fortsatt relativt sterkt i Norge. Partipresse-systemet innebar at avisene opptrådte som politiske organ og at de var tilknyttet et bestemt politisk parti. Tradisjonen strakte seg tilbake til slutten av 1800-tallet, da de første politiske partiene ble etablert og parlamentarismen ble innført.

I etterkrigstiden ble avisenes partitilknytning gradvis utfordret. Selv om hovedtyngden av norske aviser fortsatt støttet et bestemt politisk parti i 1970, var det likevel tegn i tiden som svekket partipressen. I konkurransen om oppmerksomhet og lesere, begynte flere aviser å rette seg mot et større publikum. De ville nå ut til flere enn bare de som støttet samme parti som avisen. Selv om disse avisene likevel lenge beholdt sin partitilhørighet, ble de mindre politisk spisset. Aviser som ble lagt ned i 1950- 60- og 70-årene var partiaviser, mens nye aviser ofte var uavhengige.⁶² Tidligere hadde folk blitt rekruttert fra politisk arbeid til journalistikk. Etter hvert kom de inn fra journalist- eller universitetsutdannelse. Dreiningen bort fra partitilhørigheten ble delvis drevet frem av yngre krefter, nyutdannede kvinner og menn som så seg selv som journalister, ikke som politikere.⁶³ Hvordan artet denne utviklingen seg på innsiden av en norsk avisredaksjon? Tidligere generalsekretær i Norsk Redaktørforening, Nils E. Øy, gir et interessant innblikk i dette. I 1964 startet han journalistkarrieren som 18-åring i Fredrikstad Blad. Han jobbet i avisen frem til 1977. Øy beskriver en seig og langdryg kamp for mer redaksjonell selvstyring:

61 Sjøe 2009: 31

62 Røssland og Østbye 2012: 202

63 Hjeltnes (Red.) 2010: 249

«Kravene om redaksjons-demokrati vokste som en motreaksjon på den politiske styringen, en ganske sterk styring som jeg selv opplevde i Fredrikstad Blad. Det var klare forventninger om vinklinger og balansering, og ledelsen redigerte etter politiske mer enn journalistiske begrunnelser når det gjaldt politisk stoff. Jeg opplevde dette som direkte plagsomt og som et brudd på min integritet. Derfor gikk jeg også til det skritt å klage inn min egen redaktør for Pressens Faglige Utvalg. (...) Det var ventet av oss at vi skulle vinkle kommunestyreferatene i en spesiell retning. For meg ble det så ille at jeg, når det var valgkamp, tok ferie - selv om det var den perioden av året hvor det var mest å gjøre.»⁶⁴

I forbindelse med folkeavstemningen om norsk EF-medlemskap i 1972 ble norsk presses partitilhørighet satt under ytterligere press. De fleste aviser fulgte da sine partier og argumenterte for EF-medlemskap. I opplagstall hadde ja-avisene over 80 prosent av leserne.⁶⁵ I mange sammenhenger slapp heller ikke motstemmene til EF-medlemskap til i disse avisene. Til tross for dette ble det til slutt flertall mot medlemskap i Norge. Dette bidro klart til å svekke troen på at avisene kunne styre befolkningens oppfatninger om politikk og samfunnsproblemer.⁶⁶ Svekkelsen av partipressen fortsatte utover 70- og 80-tallet før den ble helt oppløst på 1990-tallet. Et begrep som har blitt brukt i forbindelse med avpartifiseringen av pressen er profesjonalisering. Dette begrepet vil jeg drøfte nærmere i neste kapittel, om teoretiske perspektiver.

2.4 Tidlig innsynsbruk og SKUP-konferansens fødsel

Samtidig som pressens partitilhørighet var i endring trådte altså offentlighetsloven i kraft i 1971. Spranget mellom lovens intensjon og dens reelle praktisering ble stort. Enkelte journalister var likevel tidlig ute med å benytte seg av innsynsrettens muligheter. Blant pressefolk som gjorde en betydelig innsats, både for å bevisstgjøre om hvilke muligheter offentlighetsloven gav, men også for å få forvaltningen til å praktisere den korrekt, var Skjalg Fremo i NTB og nevnte Nils E. Øy i Fredrikstad Blad. De to var aktive pådrivere for innsyn og skrev håndbøker, artikler og holdt foredrag om temaet. De gjorde også stikkprøver for å se hvordan byråkratene praktiserte loven.⁶⁷ Det har i liten grad blitt undersøkt hvordan innsynsretten ble benyttet av norsk presse i sin helhet. Finn Sjøe og Arne Jensen mener likevel

64 Simensen 1999: 107

65 Røssland og Østbye 2012: 203

66 Røssland og Østbye 2012: 203

67 Sjøe og Jensen 2009: 199

at det er saklig å hevde at pressen, i de første årene etter at offentlighetsloven hadde blitt innført, kun i begrenset grad benyttet seg av det nye verktøyet de hadde fått tilgang på.⁶⁸

De siste 30 årene har innsyn gradvis blitt tatt i bruk i større og bredere omfang i norsk presse. Særlig har dette gjort seg gjeldende innenfor gravejournalistikken. I 1991 ble Stiftelsen for en Kritisk og Undersøkende Presse (SKUP) startet i Norge. Her åpnet det seg en ny og viktig arena for den kritiske og undersøkende journalistikken. Gjennom konkurransen om de gjeveste prisene ble det utviklet en spesiell delekultur rundt arbeidsmetoder i gravejournalistikk. Kravet for å delta i SKUP-konkurransen er å sende inn en metoderapport som beskriver arbeidsgangen i hvert enkelt graveprosjekt. Metoderapportene er så åpne for alle å lese. Denne delekulturen har bidratt til å gjøre ulike journalistiske metoder, blant annet om innsyn, mer kjent og tilgjengelig blant pressefolk. Innsynsbruk har etter hvert blitt en svært viktig del av mange slike metoderapporter. Siden SKUP ble stiftet i 1991 har det årlig blitt sendt inn i snitt nærmere 50 metoderapporter om ulike graveprosjekter i Norge.⁶⁹ Espen Sørmo Strømme skriver at innsynsarbeid er den arbeidsprosessen det brukes mest plass til å beskrive i metoderapportene, og at dette bare har økt opp gjennom årene: "Mens det bare var to rapporter som beskrev innsyn i 1991, er det kun et lite mindretall av rapportene de siste årene som ikke bruker innsyn som metode. I 2018 var innsyn del av 89 prosent av rapportene, og ordene innsyn, postliste og postjournal ble til sammen nevnt over 1000 ganger bare dette året."⁷⁰

68 Sjøe og Jensen 2009: 199

69 Strømme 2022: 5

70 Strømme 2022: 63

3. Teori: Mediemakt og motstandsmekanismer mot innsyn

Med innføringen av offentlighetsloven i 1970 startet også en langvarig dragkamp mellom pressen og forvaltningen. Mens journalistene på sin side ønsker mest mulig informasjon, med argumenter i et samfunnsoppdrag⁷¹, har forvaltningen også sine grunner for å nekte innsyn i noen sammenhenger. Hva har denne dragkampen mellom pressen og forvaltningen vært et uttrykk for? Hva handler det om og hvordan kan det se ut i praksis? I dette kapitlet vil jeg nærme meg disse spørsmålene med et teoretisk perspektiv. Begreper som profesjonalisering og makt er relevante å drøfte i lys av oppgavens tematikk. Derfor vil jeg gjøre det i første del av dette kapitlet.

3.1 Profesjonalisering

Sammenlignet med andre yrkesgrupper i samfunnet tok det lang tid før det ble etablert samlende organisasjoner for pressefolk.⁷² Men i tiårene etter andre verdenskrig vokste det frem en klarere frigjøringsideologi og yrkesbevissthet i norsk presse. Det ble stilt krav om større faglig autonomi og flere presseorganisasjoner ble etter hvert etablert. Et begrep som har blitt brukt for å beskrive denne utviklingen er profesjonalisering.⁷³ Lars Arve Røsland og Helge Østbye påpeker at det allerede i de tidlige etterkrigsårene skjedde mye innenfor profesjonaliseringen av pressen:

«Ein såg dei første spirene til ei felles grunnutdanning, dei første varige fellesorganisasjonene for journalister og redaktører blei etablerte, og den fagleg-etiske verksemda tok seg kraftig opp etter krigen».⁷⁴

Odd Raum mener at en viktig forutsetning for å kunne reise frigjøringskrav på journalistikkens vegne var at sterke organisasjoner sto bak kravene. Utover 1960-årene utviklet presseorganisasjonene nettopp en slik styrke.⁷⁵ Frigjøringskravene handlet om profesjonell status, der idealer som objektivitet og kildekritikk i journalistikken ble løftet frem. Disse idealene kom i konflikt med gamle partipolitiske føringer i pressen. Journalistkorpset markerte etter hvert sterkere behov for avstand til partiloyalitet og andre upassende bindinger⁷⁶. Journalister skulle ikke bare informere og referere fra hendelser i samfunnet. Man skulle gjøre

71 Leer-Salvesen 2021: 24

72 Ottosen 2012: 70

73 Raum 1999: 9

74 Røsland og Østbye 2012: 151

75 Raum 1999: 9

76 Raum 2001: 64

egne kritiske vurderinger og utøve kildekritikk. Maktkilder, deriblant politiske partier, skulle ikke lenger få utøve den samme innflytelsen på journalistikkens spillerom og praktisering. Det vokste frem en demokratiserende bevissthet om at man skulle være viktig for folket, og bety noe i offentligheten, på en helt annen måte enn hva som var tilfellet under partipressen. Odd Raum mener at profesjonaliseringen var et klart uttrykk for pressefolks behov for en tydelig yrkesideologi. Man ville markere eksklusivitet og klare skiller mot andre yrkesgrupper. Ifølge Raum ble yrkesetikken brukt for å markere en tydelig grense mot andre faggrupper:

«(...) det stilles strenge krav til journalisters habilitet og integritet. Journalister og redaktører påberoper seg et samfunnsoppdrag som hjemmel for sine frigjøringskrav, herunder en rett til å sette dagsorden. Det angivelige samfunnsoppdraget brukes også som hjemmel for en nærgående journalistisk kontroll med makthavere av alle slag.»⁷⁷ At flere journalister begynte å få høyere utdanning, blant annet journalistutdanning, bidro også til å heve bevisstheten rundt egen rolle og den journalistiske selvtiliten.⁷⁸ Prisutdelinger var et annet uttrykk for profesjonaliseringen. I 1954 ble Narvesenprisen opprettet, en pris som skulle hedre og premiere kvalitetsjournalistikken.

Det var altså mot dette bakteppet at Offentlighetsloven så dagens lys i Norge i 1970. Åpenhetskrav og bruk av innsyn bidro med årene til å forsterke profesjonaliseringen av journalistikken ytterligere. Innsynskamp mot motstandsmekanismer har vært en sentral tendens i undersøkende journalistikk de siste tiårene. Når det gjelder utviklingen av gravejournalistikken i Norge, er det klart at også stiftelse av SKUP-prisen i 1991 henger sammen med profesjonaliseringen av pressen, noe jeg vil gå mer inn på i underkapittel 3.3.

3.2 Makt og journalistikk

Vær Varsom-plakaten, pressens selvpålagte etiske regelverk, ble første gang vedtatt i 1936 og har siden blitt revidert en rekke ganger. Innholdet i plakaten er et tydelig fundament for pressens selvforståelse. Blant annet fremheves betydningen av journalistikken og pressens nyttefunksjon i samfunnet.⁷⁹ Vær Varsom-plakaten forteller om et samfunnsoppdrag, som nettopp brukes for å legitimere kontroll med makthavere i samfunnet. I mange sammenhenger blir mediene beskrevet som den fjerde statsmakt. Pressens selvpålagte rolle som samfunnsobservatør er et uttrykk for denne makten.⁸⁰ Gjennom vaktbikkjerollen skal pressen,

77 Raum 1999: 9

78 Røssland og Østbye 2012: 150

79 Brurås 2006: 30

80 Allern 1993: 9

ideelt sett, avsløre maktmisbruk og stille makthavere til ansvar. I praksis kan dette likevel være et ideal som kan være vanskelig å leve opp til. For strukturelle forhold og markedsmekanismer setter også sitt preg på journalistikken. Allerede i 1998 uttalte Aftenposten-journalist Per Anders Johansen at: «Tidspresset er fortsatt det samme, redaksjonenes ressurser er like knappe, og konkurransen om sakene er like hard. Den fjerde statsmakt er mer avmektig enn vi journalister vi gjerne vil innrømme.» (Aftenposten 29.4.98).⁸¹ Utover 2000-tallet har disse rammebetingelsene blitt enda trangere og antallet journalister i Norge har sunket.⁸²

Magne Lindholm grupperer pressefeltets maktformer i materiell makt og symbolsk makt:

«I pressen består materiell makt i kontroll over faktorer som kapital, organisasjoner og tekniske installasjoner. Den symbolske makten dreier seg om journalistens mulighet til å prege samfunnets forståelse av verden, hva man er opptatt av, hva man får vite noe om og hvordan det skal fortolkes.»⁸³

Sigurd Allern peker også på et annet skille, nemlig mediernes makt over publikum, og makten over innholdet som produseres.⁸⁴ Mediernes makt over publikum kan altså komme til uttrykk gjennom hva som omtales, definisjonsmakt. Ved å belyse spesielle sider av samfunnet kan mediene også utøve politisk press mot ansvarlige myndigheter og beslutningstakere.⁸⁵ Når det gjelder makten over innholdet som produseres står forholdet mellom journalister og kilder svært sentralt. Det foregår en maktbalanse mellom journalister som etterspør informasjon og kilder som har informasjon. Kravene rundt innsyn og åpenhet er også et uttrykk for den maktfaktor mediene er i samfunnet. Når journalister søker innsyn foregår det også en dragkamp og maktbalanse mellom innsynssøker og dem som beslutter om innsyn skal gis, en dragkamp vi straks skal se nærmere på.

3.3 SKUP

Et uttrykk for mediernes symbolske maktutøvelse kan ligge i de autoritetsmarkeringer som foregår i sammenheng med prisutdelinger i journalistikken.⁸⁶ Nettopp prisutdelinger er et uttrykk for en rangordning, som sier noe om viktigheten og verdien av journalistikken, mener Magne Lindholm: «I tillegg til autoritetsmarkeringen i selve det journalistiske produktet ligger

81 Raum 1999

82 Artikkel i Aftenposten 2014: <https://www.aftenposten.no/kultur/i/0Ex3E/journalistene-bli-ferre-pr-bransjen-vokser>

83 Lindholm 2015: 25

84 Allern 2001: 17

85 Allern 2001: 17

86 Lindholm 2015: 25

det en autoritetsmarkering i selve æresprisen. Prisen er både en anerkjennelse av den prisbeløntes autoritet, og en markering av prisutdelerens autoritet».⁸⁷ Med inspirasjon fra journalistiske gravekonferanseer i utlandet sørget hardt arbeidende entusiaster for at SKUP formelt ble stiftet på en konferanse i Bergen i 1991. Fremveksten av SKUP-konferansen må sees i lys av den pressehistoriske utviklingen i de foregående tiår. For hva var konferansen et uttrykk for? Hvorfor kom den til akkurat i 1991?

Nettopp begreper som profesjonalisering, uavhengighet og makt er viktige for å forstå denne utviklingen. Konferansen var et uttrykk for en sterkere yrkesbevissthet rundt hvilken rolle pressen og den undersøkende journalistikken skulle spille i samfunnet: «SKUP skapte umiddelbart samhold mellom journalistene og satte et mål som var felles for dem alle: å skape rom for undersøkende journalistikk i redaksjonene».⁸⁸ Med SKUP vokste det altså frem en fagbasert delekultur, som forsterket samhold og yrkesfølelsen. Delekulturen har vært en sentral grunnidé ved konferansen, understreket tidligere juryleder Fritz Leo Breivik: «SKUP-bevegelsens ambisjon har hele tiden vært å skape en fagbasert delekultur. Vi skulle begynne å snakke med hverandre om faget, og også skrive ned erfaringer og vise dem frem for kolleger i og utenfor egen redaksjon. På denne bakgrunn fødtes tanken og ideen til SKUP, SKUP-prisen og ikke minst Metoderapporten.»⁸⁹ Stiftelsen av SKUP-konferansen og prisutdelingen forsterket norsk presses yrkesidentitet. Den ble et ledd i profesjonalisering av bransjen og den fremhevet verdien av den undersøkende journalistikken. Dette bidro til å understreke hvordan pressen selv ønsket å bli oppfattet: som seriøs, viktig og innflytelsesrik. I et slikt lys bidro SKUP til å forsterke pressen som en maktfaktor i samfunnet, der pressen også markerte et tydelig skille til andre yrkesgrupper. Som vi har sett har nettopp innsynsbruk vært en sentral metode i de 32 årene SKUP har eksistert. Spesielt tydelig har denne utviklingen vært på 2000-tallet.

3.4 Maktbalansen mellom kilder og journalister

Innsyn er på mange måter en form for alternativ kildejakt. I arbeidet med innsyn er det ofte skriftlige kilder journalisten jakter etter. Dette står i kontrast til klassiske journalistiske arbeidsmetoder, som i større grad baserer seg på mer åpne, tilgjengelige og i stor grad muntlige kilder. Innsyn kan bli et viktig supplement i journalistens kildetilgang, i jakten på brede og varierte informasjonskilder. Tarjei Leer-Salvesen argumenterer for at innsyn handler om makt.

⁸⁷ Lindholm 2015: 25

⁸⁸ Hjeltnes 2012: 20

⁸⁹ Strømme 2022: 13

Som jeg også har beskrevet i metoderapporten min, gjør Leer-Salvesen et poeng av at det kan være problematisk hvis journalister blir for avhengige av muntlige kilder. Denne avhengigheten kan gi de muntlige kildene for stor innflytelse over journalistikken. Slik blir journalistens uavhengighet svekket.⁹⁰ Når Leer-Salvesen refererer til maktbegrepet i denne sammenheng beskriver han altså ikke mediens eventuelle makt over publikum. Snarere peker han mot makten over hvilket innhold mediene produserer, hva som vektlegges og hvordan dette innholdet fremstår i journalistikken. Sigurd Allern har gjennom flere bøker diskutert og analysert journalisters forhold til kilder og kildenes makt. Han har beskrevet det han kaller dansen med kildene, om ulike former for bytteforhold mellom journalister og kilder. Allern argumenterer også for at kilder kan få stor innflytelse på vinklinger og valg i nyhetsproduksjonen. Muntlige kilder har ofte egne motiver for å uttale seg, for eksempel ønsket om innflytelse over pressens prioriteringer, påpeker Allern;

«Gjennom sine kildevalg signaliserer journalistikken hvilke institusjoner og personer det er viktig å lytte til. De som får denne anerkjennelsen kan (...) øke sin symbolske kapital. (...) Enhver som vil utnytte mediens makt over publikum må ha innflytelse over denne innholdsproduksjonen, dvs. kunne påvirke hva mediene tar opp og hvordan det presenteres.»⁹¹ Tilgang til offentlige dokumenter kan gi journalister verdifull informasjon, som blant annet kan gjøre dem mer uavhengige. Potensielt sett foregår det, med hjelp av innsyn, derfor en maktforskyvning fra muntlige kilder med egne motiver, til journalisten.

3.5 Motstandsmekanismer i innsynsarbeid

Proessen med å få tilgang til dokumenter, gjennom innsynsarbeid, handler også om en viss type makt. Hvilken informasjon skal deles og overleveres til journalister, hva skal holdes tilbake? Jussprofessor Jan Fridthjof Bernt har beskrevet offentlighetsloven som en lov som i praksis gir rett til innsyn i forvaltningens dokumenter, så langt forvaltningen ikke opplever dette som problematisk.⁹² Motstandsmekanismene gjør seg gjeldende nettopp i de tilfeller der forvaltningen mener at dokumenter ikke uten videre kan utleveres til pressen. Lover om innsynsrett skal i utgangspunktet regulere hvilken informasjon som skal utleveres. Det prinsipielle utgangspunkt er altså allmenn innsynsrett i dokumenter og rett til å overvære møter. Hvis dokumenter skal sladdes, unntas fra offentlighet eller møtedører skal lukkes må dette være hjemlet i lovverket. Dermed blir det også opp til forvaltningen å forsvare og begrunne unntak fra offentligheten.

90 Leer-Salvesen 2021: 5

91 Allern 2001

92 Øy 2009: 33

Det jeg beskriver som en dragkamp mellom pressen og forvaltningen er i praksis et spørsmål om hvor grensene for innsyn skal settes. Et spørsmål det ofte strides om er hva som bør være tilgjengelig for offentligheten og hva skal hemmeligholdes. Selv om offentlighetslovens klare intensjon er mer åpenhet, finnes det noen klare unntaksbestemmelser fra hovedregelen om innsyn. Disse dreier seg blant annet om taushetsbelagte opplysninger og sikkerhetspolitiske interesser. Men informasjon kan holdes tilbake av flere ulike årsaker enn riktig lovtolkning. Nettopp dette med hva forvaltningen kan oppfatte som problematisk, kan føre til en for restriktiv linje mot offentlighet. Mens pressen på sin side ønsker mest mulig informasjon, er offentlige organ i mange tilfeller tilbakeholdne med hvilken informasjon de ønsker å gi ut. Det finnes en rekke eksempler på at dører til møter blir lukket og dokumenter blir unntatt, uten at det er hjemmel i loven for dette. Forvaltningen er pålagt å henvise til unntaksparagrafer dersom de nekter innsyn. I flere tilfeller er disse unntakene tolket feil, slik at klageprosesser fører til at det likevel blir gitt innsyn etter en tid.

Hva skyldes denne motstanden? Ofte er det et sammensatt årsaksbilde. En faktor er manglende kunnskap. Kunnskapen om offentlighetsloven har vært og er fortsatt varierende i forvaltningen. I 2015 gjorde Oxford Reserach en grundig evaluering av offentlighetsloven på oppdrag fra Justis- og beredskapsdepartementet. Forskerne fant at lovkompetansen var for lav blant arkivansatte og saksbehandlere, særlig i kommunene. Dette medførte ulik praksis i håndtering av lovverket og noen ganger direkte feil praksis. Forskerne konkluderte med at det lave kunnskapsnivået var et hinder for korrekt praktisering av loven.⁹³ Andre undersøkelser bekrefter funnene om at manglende kunnskap bidrar til feiltolkning av loven. En undersøkelse gjort av Forvaltningsrevisjonen i Bærum kommune tidlig på 2000-tallet viste at kunnskapen om offentlighetsloven blant kommunens ansatte ofte var fraværende eller mangelfull.⁹⁴

I sin undersøkelse fant Oxford Reserach også at det var svært varierende hvorvidt det eksisterte rutiner for behandling av innsynsbegjæringer i virksomhetene. Kun et fåtall av virksomhetene hadde skriftlige rutiner for dette. Undersøkelsen viste også at behandlingen av innsynsbegjæringer var svært ulikt organisert. Hos noen virksomheter var det saksbehandlere eller den som var ansvarlig for dokumentet som skulle vurdere innsynsbegjæringen. Ved andre virksomheter var det opp til ledere eller jurister å vurdere begjæringen.⁹⁵ En forutsetning for at prinsippet om åpenhet og innsyn skal fungere er at dette blir tatt på alvor av dem som faktisk

93 Viblemo, Horrigmo, Ervik 2016: 81

94 Wien 2009: 98

95 Viblemo, Horrigmo, Ervik 2016: 80

behandler innsynsforespørsler. I praksis fører imidlertid motstandsmekanismer mot innsyn at offentlighetsloven ofte ikke virker etter intensjonen.

En faktor som fører til motstand mot innsyn er bevisst omgåelse av offentlighetsloven, helt opp til toppledere i organisasjoner og institusjoner.⁹⁶ Spesielt ser man eksempler på dette i saker der det kan ligge helt klare egeninteresser hos makthavere, enkeltpersoner eller organisasjoner med å hindre offentligheten innsyn. Det kan handle om lovbrudd som man ikke ønsker skal fremkomme i offentligheten, rotete saksbehandling eller pinlige feil man helst ønsker å holde for seg selv. Det kan også være ulike ønsker knyttet til hemmelighold, fordi aktørene som sitter på informasjonen mener seg best tjent med at informasjonen ikke blir delt.⁹⁷ Et eksempel på dette var da tidligere Budstikka-journalist, Gry Cat. Wold i 2006 ba om innsyn i kontraktene som Bærum kommune hadde tegnet med musikkartister. Aritstene hadde holdt konsert i kommunen og bakgrunnen for innsynsbegjæringen var en mistanke om at kommunen tapte mye penger på disse konsertene, på grunn av få tilskuere. Wold fikk flere muntlige avslag på innsynsbegjæringen, med henvisning til at kontraktene var konfidensielle. Etterhvert ble det også gitt et skriftlig avslag. Kommunen viste til at kontraktene omhandlet taushetsplikt og argumenterte for at: «(...) En offentliggjøring av kontraktene ville skade kommunens forhandlingsposisjon med alle artister i framtida, og at det til sjuende og sist ville føre til at kommunen måtte betale mer, og dermed skade kommunens økonomi.»⁹⁸

Men Wold gav seg ikke. Hun tok klagen videre til Fylkesmannen i Oslo og Akershus og fikk gjennomslag. Fylkesmannen avgjorde at avisen måtte få innsyn fordi befolkningen har rett til å vite hvordan det offentlige bruker pengene sine. Til tross for at kommunen hadde inngått avtaler med taushetsplikt med artistene ble innsyn gitt - fordi offentlighetsloven ikke gav adgang til å unndra kontraktene med henvisning til taushetsplikten.⁹⁹ Likevel var ikke Budstikkas kamp for å få fullt innsyn i kontraktene over. Kommunen unnlot nemlig å sende avisen artistenes lister over tilleggsytelser, med argument om at dette ikke var en del av selve kontraktene. Dermed var det duket for en ny klagerunde. Fylkesmannen opprettholdt imidlertid vedtaket og kommunen måtte kapitulere.¹⁰⁰ Saken førte til flere artikler i Budstikka i mai, juni og juli 2006. Det ble også sendt inn metoderapport til SKUP om dette arbeidet

96 Viblemo, Horigmo, Ervik 2016

97 Pressens Offentlighetsutvalg 2015: <https://presse.no/wp-content/uploads/2015/10/Innsyn-2015-Pressens-offentlighetsutvalg.pdf>

98 Wien 2009: 108

99 Wien 2009: 110

100 Wien 2009: 110

samme år.¹⁰¹ En annen motstandsmekanisme mot innsyn handler om usikkerhet og frykt. En saksbehandler som behandler innsynsbegjæringer og som er usikker på lovverket, kan bli mer restriktiv mot innsyn i frykt for å gjøre feil. Spesielt personvern hensyn er et området hvor forvaltningen kan bli for restrikt mot innsyn. Her kan frykten for å dele taushetsbelagt informasjon bli styrende.¹⁰² Medieforsker Audgunn Oltedal har beskrevet spennet mellom retten til innsyn og retten til personvern. Hensynet til personvernet støter mot pressens ønske om åpenhet. Men svært ofte tolkes personvern hensyn for vidt. Dokumenter blir unntatt i sin helhet, eller de blir for omfattende sladdet. Tarjei Leer-Salvesen mener at opplæring og bemanning er nødvendig for å motvirke for omfattende avslag av hensyn til personvernet. Nok kunnskap hos saksbehandlere kan også motvirke den frykten man eventuelt måtte ha for brudd på personvernet, skriver Leer-Salvesen: «Selv om du har rett til å verne din ungdoms kjærlighetsbrev, så er en søknad som sendes til kommunen om å få bygge nytt hus i strandsonen ikke vernet av Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK). (...) Det må kanskje være en spenning mellom innsynsretten og vernet om privatlivet. Men det er mulig å dempe problemene som oppstår. Vi kan styrke opplæringen og bemanningen på offentlige arkiver.»¹⁰³

I møte med ulike former for motstandsmekanismer erfarer journalister utstrakt bruk av hemmelighold. Tilbakemeldingene fra undersøkende journalister i Norge er også at det foregår mye systematisk trening av både innsynskrav og klager¹⁰⁴ Pressens offetnlighetsutvalg laget i 2015 en rapport med eksempler på det de mente var oversskridende hemmelighold i forvaltningen. Offentlighetsutvalget gikk så langt som å anklage regjeringen for å boikotte innsyn: "Bakgrunnen var det som kom frem på (..) SKUP-konferansen (...): Nærmere 40 av 63 innsendte SKUP-rapporter beskriver til dels betydelige problemer med tilgang til offentlige dokumenter og til kilder på departements- og regjeringnivå. Regjeringsapparatets innsats for åpenhet er på et lavmål".¹⁰⁵

101 Wold 2006

102 Viblemo, Horrigmo, Ervik 2016: 89

103 Leer-Salvesen 2021: 24-25

104 Pressens Offentlighetsutvalg 2015: <https://presse.no/wp-content/uploads/2015/10/Innsyn-2015-Pressens-offentlighetsutvalg.pdf>

105 Pressens Offentlighetsutvalg 2015: <https://presse.no/wp-content/uploads/2015/10/Innsyn-2015-Pressens-offentlighetsutvalg.pdf>

4. Analyse: To utvalgte SKUP-rapporter

I dette siste kapitlet vil jeg gjøre en analyse av de to SKUP-metoderapportene jeg har valgt ut. For å avgrense oppgavens omfang har jeg i kapitlet om idéfasen og innsyn rettet hovedoppmerksomheten mot Fædrelandsvennens metoderapport "Overgrep i PU-omsorgen". I kapitlet om motstandsmekanismer og utfordringer har jeg i all hovedsak konsentrert meg om BTs rapport "Bergen Engines-saken".

4.1 Idéfasen og innsyn

I de to metoderapportene fremkommer det at ideene til sakene oppsto på svært ulike måter. I metoderapporten "Overgrep i PU-omsorgen" er det nettopp bruk av innsyn som gjør at journalistene i Fædrelandsvennen blir oppmerksom på en potensiell gravesak. Saken handler om omsorgssvikt mot utviklingshemmede i Kristiansand kommune. Journalistene som jobbet med saken, Connie Bentzrud og Tarjei Leer-Salvesen, skriver innledningsvis i sin metoderapport: «En dag kom Tarjei over et dokument som fikk det til å gå kaldt nedover ryggen hans. Det var et nokså tilfeldig dokument i en postjournal. Denne saken kom ikke fra en tipser, men fra en ukentlig arbeidsrutine. Vi benytter flittig både lokale postjournaler og den statlige løsningen eInnsyn»¹⁰⁶

Rutinemessig innsynsarbeid satte altså i gang det hele. Brevet som Leer-Salvesen fant i postjournalen var starten på det som etter hvert ble en artikkelserie som journalistene arbeidet med over flere måneder. En del opplysninger i brevet var sladdet. Det inneholdt likevel nok informasjon til å gjøre journalistene nysgjerrig. Brevet, som ble sendt fra Statforvalteren i Agder til Kristiansand kommune, handlet om at fem ansatte hadde fått sparken. Årsaken var tyverier, vanskjøtsel og vold mot voksne utviklingshemmede. Opplysningene var så oppsiktsvekkende at journalistene startet full undersøkelse av saken. Bentzrud og Leer-Salvesen søkte etter hvert innsyn i flere dokumenter, som hjalp dem videre i arbeidet.

I metoderapporten "Salget av Bergen Engines" fra Bergens Tidende blir innsynsarbeid først aktuelt et stykke ut i arbeidsprosessen. Saken handler om salget av motorprodusenten Bergen Engines til et russisk-eid selskap. BTs artikkelserie, som gikk over flere måneder, avdekket flere problematiske sider ved salget. Avsløringene førte til et politisk drama som endte med at regjeringen stanset salget av Bergen Engines av hensyn til rikets sikkerhet. Hele saken starter med at BT blir invitert til Bergen Engines sin fabrikk. Der skal de få presentert hvem som er

106 Leer-Salvesen og Bentzrud 2021: 3

selskapets nye eiere. BTs utsendte, næringslivsjournalist Gerhard Flaaten, får da vite at motorselskapet skal selges for 1,6 milliarder fra Rolls Royce til TMH International, et datterselskap av russiske Transmashholding. Journalisten møtte opplysningen med forundring og nysgjerrighet:

«Jeg tenkte at jeg ikke hadde peiling på hva dette var for noe. Jeg hadde aldri hørt navnet før. (...) Det første jeg tenkte da var at dette er vi nødt til å finne mer ut av»¹⁰⁷ Sammen med kolleger i BTs næringslivsredaksjon begynte Flaaten å gjøre nærmere undersøkelser. Først etter at redaksjonen har publisert den første saken som problematiserer salget, melder det seg behov for å søke innsyn. Dette blir helt nødvendig for å få mest mulig oversikt over sakskomplekset og ulike aktørers handlinger:

«Nå begynte jakten for fullt for å finne ut hva som hadde skjedd i denne saken, helt fra starten av. Hvor mye hadde regjeringen visst, og hvor lenge? Vi ba samtlige relevante departementer om oversikt over og innsyn i alle dokumenter vedrørende salget av Bergen Engines.»¹⁰⁸

Et brev i Kristiansand kommunes postlister og en tilsynelatende ordinær næringslivs-sak i Bergen. I de to metoderapportene er det helt ulike innganger på det som etter hvert utvikler seg til større gravesaker. Fædrelandsvennens avsløring om omsorgssvikt mot utviklingshemmede starter altså med at Leer-Salvesen utfører en ukentlig arbeidsrutine. Ved flittig bruk av lokale og statlige postjournaler kommer han over brevet. Derfor er saken et eksempel på hva systematisk innsynsarbeid i hverdagen kan føre til. En del journalister har gjort det til en daglig eller ukentlig rutine å saumfare kommunale og statlige postjournaler. Når Leer-Salvesen kommer over brevet om de fem ansatte som har fått sparken er det ikke en tilfeldighet. Det er et resultat av erfaring, tålmodig arbeid og en systematisk tilnærming. Han vet at en slik tilnærming gir resultater, i form av potensielle nyhets- og gravesaker.¹⁰⁹ Erfaringen og teften for nyhetsstoff gjør at han også umiddelbart reagerer på innholdet i brevet. Selv om deler av innholdet er sladdet, vet Leer-Salvesen også om ulike måter å innhente mer informasjon rundt materialet på. Her kommer videre innsynsarbeid særlig til nytte. Leer-Salvesens metodiske tilnærming er uttrykk for en profesjonalisering og journalistisk selvtillit. Over mange år har både han og Bentzrud vært bidragsytere til SKUP, i form av ulike metoderapporter. Som journalist har Leer-Salvesen spesialisert seg på innsynsfeltet, noe som gjør ham til en autoritet på området og som gir ham mulighet til å drive maktkritisk og undersøkende journalistikk.

107 E24 Podkast: Det vi lever av. Bergen Engines-saken 2021: <https://e24.no/podkast/vgtv/episode/216352>

108 Flaaten, Støren, Edvardsen og Eriksen 2021: 6

109 Leer-Salvesen 2021: 18.

Leer-Salvesen har beskrevet innsynsarbeid både som en kilde til interessant stoff, men også som en måte å styrke journalisters uavhengighet på. Noe av det samme er Aftenposten-journalist Vegard Venli innom. Han har begrunnet rutinemessig innsynsarbeid både med et egennyttig aspekt, og med bakgrunn i presseetiske vurderinger. Da Venli jobbet i lokalavis hadde han en klar oppskrift for hvordan innsyn skulle hjelpe ham i idéfasen. Denne oppskriften gjorde at han hele tiden fikk informasjon som ledet til potensielle saker. Hver dag ba Venli om innsyn i fem til ti dokumenter:

"Etter en dag eller to begynte sakene å komme inn i innboksen. Alt som kom inn var ikke like interessant. Men ved hjelp av den metoden kunne jeg ha flere saker på blokken enn det jeg greide å skrive selv. Det var rett og slett en veldig god kilde til stoff.»¹¹⁰

At denne typen innsynsarbeid i idéfasen kan være en rik kilde til stoff, mener også journalist Hanne Wie. Da hun jobbet for lokalavisen Budstikka leste og bestilte hun dokumenter fra Bærum kommune på daglig basis. Like ofte saumfarte hun departementer og underliggende virksomheters postlister, i jakten på saker å skrive om. Det gav resultater i form av stadig tilfang på stoff.¹¹¹ I jakten på gode saker ved hjelp av innsyn, skiller journalister ofte blant systematisk leting gjennom postjournaler og målrettede søk. Tidligere var det slik at man måtte lese dokumenter kronologisk for å få innblikk i hva som skjedde i offentlige institusjoner. Men søkbare journaler har gjort det mulig å lete med stikkord-søk. Søk på for eksempel stikkord kan gi tilgang til interessante dokumenter og opplysninger. I sin metoderapport skriver Bentzrud og Leer-Salvesen at dokumentet med de fem ansatte som fikk sparken ble funnet nettopp som følge av stikkord-søk.¹¹² Leer-Salvesen har tidligere fortalt at noen av ordene han har søkt mest med på tjenesten eInnsyn er avvik, tilsyn varsling og pålegg:

«Når vi skal inn å søke i eInnsyn er det selvfølgelig mange søkestikkord (...) som ofte gir gode saker. Mitt favorittord er rett og slett avvik. Det er offentlig kodespråk for at her er det avvik fra god praksis eller avvik fra lover og regler.»¹¹³

Det er ressurskrevende å sette av tid til å saumfare postlister på daglig basis. Men både Leer-Salvesen, Venli og Wie mener åpenbart at det er verdt tiden det tar. Belønningen kommer i form av gode saker. I BTs metoderapport om Bergen Engines ser vi at ideen til saken ikke oppstår ved hjelp av innsyn. Men når man skal undersøke videre sakskompleks blir dette altså

110 Venli 2021: <https://presse.no/dette-mener-np/tips-og-triks-slik-kan-du-bruke-offentlighetsloven-for-a-fa-innsyn/>

111 Wien 2009: 98

112 Leer-Salvesen og Bentzrud 2021: 5

113 Leer-Salvesen 2020: <https://lla.no/idebanken/se-opptak-av-minikurs-om-innsyn/>

tatt aktivt i bruk. Det er interessant hvordan innsyn kan hjelpe journalistene til å danne seg oversikt og tidslinje i saken. Ved hjelp av innsyn i denne fasen får journalistene også ideer til nye saker. Her ser vi også et eksempel på hvordan journalister kan kombinere konkrete tips med innsyns-søk. Etter at BT hadde publisert sin første sak fikk de flere tips. Noen av dem handlet om at forsvarets etterretningsskip "Marjata", hadde motorer fra Bergen Engines ombord. Disse motorene skulle også bli vedlikeholdt av personell fra Bergen Engines. For å kunne skrive om dette ble innsyn avgjørende. Offentlighetsloven sørger for at all arkivverdig dokumentasjon som går til og fra departementer skal journalføres.¹¹⁴ Etter å ha bestilt et dokument med tittelen "Henvendelse om etterretningstarføyen Bergen Engines" fikk journalistene innsyn i en e-post som var sendt til statsministerens kontor. Innholdet i e-posten ledet til en ny sak om at statsministeren hadde blitt varslet om at motorer fra Bergen Engines ble brukt på etterretningsskipet.¹¹⁵

4.2 Motstandsmekanismer og utfordringer

I metoderapporten "Salget av Bergen Engines" er motstandsmekanismer mot innsynsbegjæringer svært fremtredende. I sin rapport skriver BT-journalistene at de aldri har opplevd tilsvarende: «Innsynsproblemer er ikke ukjent for journalister, men tilsvarende kreativ og systematisk motstand har vi aldri opplevd.»¹¹⁶ En gjentakende utfordring i BTs arbeid med Bergen Engines-saken var at mange innsynsforespørsler ikke ble besvart. I tillegg opplevde journalistene at en rekke dokumenter ikke ble journalført i postlister, og at innsynshenvendelser ble trenert over lang tid.

Innledningsvis i arbeidet gikk BT bredt ut for å skaffe informasjon gjennom innsyn. I tillegg til å lete i postjournalene ba journalistene samtlige relevante departementer om oversikt over og innsyn i alle dokumenter vedrørende salget av Bergen Engines.¹¹⁷ Dette førte til sterke og til dels oppfinnsomme motstandsmekanismer i forvaltningen. Journalistene måtte gjennom en lang og usedvanlig seig innsynskamp. Mye av dokumentasjonen i saken ble først tilgjengelig mange måneder etter at arbeidet var påbegynt og etter at mye av den offentlige debatten og politiske oppmerksomheten om saken hadde roet seg.¹¹⁸ Et påfallende trekk ved Bergen Engines-saken er at en rekke sentrale dokumenter ikke ble journalført. Det til tross for at alle kommuner, fylker og statlige institusjoner er lovpålagt å journalføre alt som kan være med på å

114 Leer-Salvesen og Sæbø 2016: 27

115 E24 Podkast: Det vi lever av. Bergen Engines-saken 2021: <https://e24.no/podkast/vgtv/episode/216352>

116 Flaaten, Støren, Edvardsen og Eriksen 2021: 19

117 Flaaten, Støren, Edvardsen og Eriksen 2021: 6

118 Flaaten, Støren, Edvardsen og Eriksen 2021: 19

dokumentere hvordan en beslutning er fattet.¹¹⁹ I Fædrelandsvennens arbeid med å avdekke overgrep mot utviklingshemmede var ikke motstandsmekanismer mot innsyn på langt nær så omfattende som i Bergen Engines-saken. Likevel møtte journalistene på noen utfordringer. Blant dette var såkalt kreativ journalføring hvor sensitive dokumenter ble skjult fra oversikten i postjournalen. En praksis som kun eksisterer i deler av forvaltningen, ifølge Bentzrud og Leer-Salvesen:

«Kristiansand kommunes enhet for helse- og livsmestring (...) fører en del spennende dokumenter som er basis for alvorlige saker som såkalte nulldokumenter. Et nulldokument er aldri å finne i postjournalen, men dukker opp på oversikten når man ber om innsyn i saksomslaget. I flere av sakene vi var interessert i, var det slike nulldokumenter som var første dokument i saken».¹²⁰

Høsten 2021 la nettopp Riksrevisjonen frem en rapport om departementenes arkivering og innsynspraksis. Rapporten hadde et særlig fokus på Bergen Engines-saken. Riksrevisjonen avdekket en rekke kritikkverdige punkter. Blant funnene var at korrespondanse var holdt skjult i postjournalene gjennom intetsigende sak- og dokumenttitler. Flere dokumenter var også arkivert og journalført flere måneder etter at de ble opprettet. Blant øvrige funn var at mange dokumenter ikke var journalført, eller at navn på mottakere og avsendere var anonymisert eller skjermet.¹²¹ Riksrevisor Per-Kristian Foss var klar i sin tale da han ble intervjuet av BT om funnene. Foss mente at det ikke var tilfeldig at så mange dokumenter som omhandlet Bergen Engines var holdt tilbake:

«Dette er gjort for å holde dokumentene unna offentligheten. Jeg tror i hvert fall ikke at det er et arbeidsuhell. Dette er gjort bevisst, og det er kreativt gjort for å forsøke å hindre innsyn», uttalte Foss.¹²²

Manglende og kreativ journalføring bidro til å forvirre journalistene. En rekke dokumenter ble holdt tilbake, i strid med offentlighetsloven. Motstandsmekanismene i Bergen Engines-saken er et klart uttrykk for interesser som strider mot offentlighetsprinsippet. Et av argumentene som ble ført fra forvaltningens side for å unngå journalføring var at dokumentene var såkalt organinterne. En av unntakshjemlene i offentlighetsloven handler om nettopp organinterne dokumenter. I lovens paragraf 14 står det at et «organ kan gjøre unntak fra innsyn for

119 Arkivsøk for journalister: Leer-Salvesen og Sæbø s. 26.

120 Leer-Salvesen og Bentzrud 2021: 5

121 Flaaten, Støren, Edvardsen og Eriksen 2021: 17

122 Flaaten, Støren, Edvardsen og Eriksen 2021: 17

dokument som organet har utarbeidet for sin egne interne saksforberedelse.»¹²³ Den utstrakte henvisningen til organinterne dokumenter i Bergen Engines-saken var imidlertid under enhver kritikk, ifølge Riksrevisjonen. Loven åpnet ikke for en så omfattende bruk av unntak.¹²⁴

Den kreative og omfattende motstanden mot dokumentinnsyn er også et uttrykk for sprekraften og sensitiviteten i Bergen Engines-saken. I ytterste konsekvens kunne saken ført til at regjeringen hadde fått mistillitsforslag mot seg og måtte gå av. Det kom etter hvert tydelig frem at ingen i regjeringen hadde problematisert salget til russerne før BT laget journalistikk om det. Det som hadde skjedd i kulissene og mangelen på handlekraft tok seg dårlig ut. Det dreide seg om sensitiv informasjon som mange i ansvarlige posisjoner ikke ønsket skulle komme frem i offentligheten. Det er grunn til å tro at flere, både politikere og toppledere var involvert i anstrengelsene for å holde tilbake opplysninger om hva som hadde skjedd når i saken. Det foregikk med andre ord en maktkamp om informasjon, der journalistenes krav og ønsker gikk på tvers av interesser i forvaltningen og fra regjeringshold. Hvordan kan vi forstå bakgrunnen for denne motstanden? Sigurd Allern er muligens inne på en del av forklaringbildet i sine beskrivelser av begrepene kontroll og makt mellom kilder og medier. Allern påpeker at enhver organisasjon ønsker kontroll over omgivelsene og folks holdninger til dem. Særlig politiske partier og en folkevalgt regjering er avhengig av tillit og en viss kontroll over hvilken oppfatning folk flest har av dem:

«Selvpresentasjon og inntrykkskontroll er ikke bare av betydning for oss som individer (Goffman 1992), det er også vesentlig for organisasjoner. Både bedrifter og partier, næringslivsledere og politikere, vet i dag at offentlighetens inntrykk av hva de er, vil påvirke hva de kan oppnå. En politiker som i et medialisert samfunn søker makt, må bygge og pleie sin image (Krogstad 1999).»¹²⁵

I Bergen Engines-saken var Statsministerens kontor blant dem som fikk innsynshenvendelser rettet mot seg. Det er grunn til å tro at statsminister Erna Solbergs manglende handlekraft i saken var noe regjeringen ønsket å dysse ned mest mulig. Tross den massive innsynsmotstanden avdekket BT en rekke kritikkverdige punkter mot regjeringen. Regjeringen ble tidlig varslet om oppkjøpet av Bergen Engines, uten at salget ble problematisert. Det ble også gitt flere tilbakemeldinger til Rolls-Royce om at Norge ikke hadde noen innvendinger mot salget. Statsminister Erna Solberg ble først kjent med salget etter å ha lest om det i BT.

123 Offentlighetsloven: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2006-05-19-16>

124 Wien 2009: 100

125 Allern 2001: 275-276.

Mye tyder også på at hun ikke var kjent med de problematiske sikkerhetsaspektene før avisen avdekket og omtalte dette.¹²⁶ Mange av dokumentene som ble unntatt offentligheten ville ytterligere belyst hvem som var involvert og hvordan saksgangen gikk for seg. Her fremkom det flere kritikkverdige punkter, som åpenbart satte flere aktører i et dårlig lys.¹²⁷ Motstandsmekanismene i Bergen Engines-saken peker tilbake på mange av funnene som ble gjort i undersøkelsen fra Oxford Research. Årsakene til motsanden er sammensatt og kan være drevet av ulike motiver. At deler av denne motstanden fra forvaltningen er bevisst, ut fra et ønske om å skjerme visse typer informasjon fra offentligheten, er det imidlertid mye som tyder på.¹²⁸

Avslutning

Med en ganske åpen hovedproblemstilling har jeg i denne oppgaven drøftet flere ulike sider ved innsynsbruk i undersøkende journalistikk. Gjennom fordypning i faglitteratur og analyse av de to SKUP-rapportene har jeg fått et grundig innblikk i den rike verktøykassen for innsyn. I metoderapportene jeg har brukt som mitt datamateriale blir flere av redskapene i denne verktøykassen tatt i bruk. Redskapene brukes både som respons på motstandsmekanismer, men også i den tidlige idéfasen av prosjekter og nyhetsartikler. Jeg har forsøkt å forstå forstå fremveksten av offentlighetsloven og innsynsbruk i en større pressehistorisk kontekst. Derfor mener jeg at begreper som profesjonalisering og makt også har vært relevante å drøfte opp mot teamtikken. Jeg vil konkludere med at offentlighetsloven og retten til innsyn kan brukes i svært variert og utstrakt grad i undersøkende journalistikk. Kunnskap om innsynsbruk, både i idéfase og knyttet til motstandsmekanismer fra forvaltningen, er viktig for journalister. Disse insiktene vil jeg ta med videre i mitt virke som journalist, både i den hektiske arbeidshverdagen, men også i forbindelse med større undersøkende prosjekter.

126 Flaaten, Støren, Edvardsen og Eriksen 2021: 19-20

127 Flaaten, Støren, Edvardsen og Eriksen 2021: 11

128 Pressens Offentlighetsutvalg (2015): <https://presse.no/wp-content/uploads/2015/10/Innsyn-2015-Pressens-offentlighetsutvalg.pdf>

Kildeliste teorioppgave

Aftenposten (2014). Hentet fra: <https://www.aftenposten.no/kultur/i/0Ex3E/journalistene-blir-faerre-pr-bransjen-vokser>

Allern, S. (2001) *Til dagsorden! Jouranlistikk, makt og demokrati*. Eide, M (Red.) Gyldendal.

Allern, S. (1992) *Kildenes makt. Ytringsfrihetens politiske økonomi*. Pax.

Aulstad, J. (2018) *Innsynsrett*. Vigmostad & Bjørke AS.

Allern, S. (2001) *Kildene og mediemakten*. Hentet fra: https://www.researchgate.net/publication/299446337_Kildene_og_mediemakten

Brurås, S. (2006). *Etikk for journalister*. Fagbokforlaget.

Dalland, O. (2020). *Metode og oppgaveskriving*. Gyldendal.

E24 Podkast: Det vi lever av. Bergen Engines-saken (2021). Hentet fra: <https://e24.no/podkast/vgtv/episode/216352>

Flaaten, G, Støren, B, Edvardsen, A og Eriksen, A (2021). *Salget av Bergen Engines*. Bergens Tidende. Metoderapport til SKUP. Hentet fra: <https://www.skup.no/rapporter/2021/salget-av-bergen-engines>

Hjeltnes, G (Red.) (2010). *Norsk presses historie 1660 - 2010. Bind 3: Imperiet vakler 1945 - 2010*. Universitetsforlaget.

Hjeltnes, G. (2012) *Gravende journalistikk. Metode, prosess og etikk*. I M. M. Warmedal, & G. Hjeltnes (red.). Gyldendal Norsk Forlag AS.

Leer-Salvesen, foredrag om innsyn (2020): <https://lla.no/idebanken/se-opptak-av-minikurs-om-innsyn/>

Leer-Salvesen, T. (2021). *Innsyn i praksis*. Cappelen Damm AS.

Leer-Salvesen, T. & Sæbø, M. *Arkivsøk for journalister*. Cappelen Damm AS.

Leer-Salvesen & Bentzrud (2021). *Overgrep i PU-omsorgen*. Fædrelandsvennen, Metoderapport til SKUP. Hentet fra: <https://www.skup.no/rapporter/2021/overgrep-i-pu-omsorgen>

Lindholm, M. (2015) *Journalistikkens autoritet. Yrkesideologi og autoritetsmarkering i norsk journalistikk 1954-2014*. Avhandling ph.d. Senter for Profesjonsstudier Høgskolen i Oslo og Akershus.

Meldalen, S. & Venli, V. Innsynsguide (2021). Hentet fra: <https://presse.no/dette-menernp/tips-og-triks-slik-kan-du-bruke-offentlighetsloven-for-a-fa-innsyn/>

Offentlighetsloven på nett, Lovdata. Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2006-05-19-16>

Pressens Offentlighetsutvalg, "Slik får du innsyn". Hentet fra: <https://presse.no/offentlighet/slik-far-du-innsyn/>

Pressens Offentlighetsutvalg (2015). *Eksempelsamling over hemmelighold i forvaltningen*. Hentet fra: <https://presse.no/wp-content/uploads/2015/10/Innsyn-2015-Pressens-offentlighetsutvalg.pdf>

Røssland, L. A. og Østbye, H, Ottosen, R (2012). *Norsk pressehistorie*. Det Norske Samlaget.

Samfunnsbedriftene (2020). Hentet fra: <https://www.samfunnsbedriftene.no/artikkel/offentlighet-og-innsyn-i-styrearbeid>

Simensen, J. (1999). *Meningsbærer eller meningsløs? Om avisenes samfunnsrolle*. Høyskoleforlaget.

Viblemo, Horrigmo, Ervik (2016) *Innsyn i forvaltningen - Kompetanse, etterspørsel og makt*. Hentet fra:
<https://www.regjeringen.no/contentassets/9a7303bd1c1142cf86785be59430b151/innyn-i-forvaltningen.pdf>

Raum, O. (1999). *Pressen er løs*. Pax Forlag.

Raum, O. (2001). *Til dagsorden! Jouranlistikk, makt og demokrati*. Eide, M (Red.). Gyldendal.

Sivilombudet, *Innsynsguiden 2022*: <https://www.sivilombudet.no/innsynsguiden/>

Sjue, F. (2009). To tradisjoner møter. I Jensen, A. & Sjue, F. *Innsyn. Slik kikker du byråraktene i kortene*. IJ-Forlaget.

Strømme, E. S. (2022). *Kokebok fra SKUP-kjøkkenet. Om undersøkende journalistikk og metodebruk*. Fagbokforlaget.

Venli (2021), Intervju om innsyn og offentlighetsloven. Hentet fra: <https://presse.no/dette-mener-np/tips-og-triks-slik-kan-du-bruke-offentlighetsloven-for-a-fa-innsyn/>

Vær Varsom-plakaten (2020). Gjeldende fra 01.01.2021. Hentet fra:
<https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>

Wold, G. (2006). *Kontraktsaken i Bærum kommunes kulturarena*. Budstikka.
Metoderapport til SKUP. Hentet fra:
<https://www.skup.no/sites/default/files/metoderapport/2006-10%2520Kontraktsaken%2520i%2520B%25c3%25a6rum%2520kommunes%2520Kulturarena.pdf>

Øy, Nils E. (2002). *Offentlighet i Rettspleien. Om åpenhet og lukkethet hos politi, påtalemyndighet og i domstolene*. IJ-forlaget.

